

OSMANLI ARŞIV BELGELERİNE GÖRE KIBRIS'TA İNGİLTERE KONSOLOSLUĞU (1700-1800)

MEHMET DEMİRYÜREK* - HAKAN YAZAR**

Giriş

1700 yılında, Londra'da basılan ve tüccarlar için rehber özelliği taşıyan *The Merchants Map of Commerce* adlı eserde Kıbrıs'ın ticarî malları ve İngiltere'nin Kıbrıs'taki ticarî durumu şöyle anlatılıyordu:

“Kıbrıs'ın ticarî malları: Şarap, yağ, tahıl, şeker, pamuk, bal, yün, neftyağı, şap, tuz, verdigris. Adada bir İngiliz ticaret evi bulunmakta ve sadece pamuk ticareti yapmaktadır. Halep'te ikâmet eden İngiliz konsolosu Suriye ve Kıbrıs konsolosu unvanını da taşımaktadır. Buradaki İngiliz ticaretinin korunması ve sürdürülmesi için onun adına adada işleri yürüten bir konsolos vekili (vice-consul) vardır. Buradaki tek tüccar şirketi Levant veya Türkiye Kumpanyası adlı şirkettir.”²

XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasındaki ticarî ilişkilerde rol oynayan aktörlerden birisi konsoloslardı. Konsoloslar, kapitülasyonlar gereğince büyükelçiler tarafından sultanın onayı ile görevlendiriliyorlar ve işlerini gördükleri kaptan ve tüccarlardan *konsolosluk hakkı* denilen bir vergi tahsil ediyorlardı. Hicri 1106 (Miladi 1695) yılına kadar Osmanlı gayrimüslimleri, Avrupa devletleri adına konsolosluk yapmak üzere görevlendirilebilirken, Osmanlı yönetimi bu tarihten sonra onların yabancı devletler adına konsolosluk yapmalarını yasaklamış ve konsolosların ilgili devletin tebasından olması kuralını benimsemiştir.³

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çorum/TÜRKİYE, mehmetdmryrk@gmail.com

** Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çorum/TÜRKİYE, yazarhakan@yahoo.com

¹ Verdigris veya bakır pası; nemli yerlerde bulunan bakır, pirinç ve bronz metalleri üzerinde oluşan yeşil-mavi renkli boya maddesinin adıdır. Bkz. *English Dictionary for Advanced Learners*, Major New Edition, Harper Collins Publishers, Glasgow 2001, s. 1738.

² Lewis Robert, “Of Cyprus Island and the Trade Thereof”, *The Merchants Map of Commerce*, Printed for Thomas Horne, at the South Entrance of the Royal Exchange, in Cornhill, London 1700, s.149.

³ M. Tayyib Gökbilgin, “Konsolos”, *İslam Ansiklopedisi*, C.6, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1977,

1580 yılında İngiltere'ye kapitülasyon verilmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında ticaret yapmak amacıyla Levant Kumpanyası kurulmuş, İstanbul'a İngiliz büyükelçileri gönderilmiş ve İstanbul'a gelen İngiliz büyükelçileri İzmir, Halep, Mora, Sakız, Mısır ve Cezayir başta olmak üzere uygun gördükleri yerlerde konsolosluklar açmışlardır.⁴

İngiliz konsolosluğunun Kıbrıs'ta ne zaman kurulduğu konusunda fikir birliği yoktur. Kıbrıs İngiliz konsolosluğu Jeffrey ve Luke'a göre 1626'da,⁵ Epstein ve Wood'a göre 1636'da kurulmuştur.⁶ Ancak Groot'a göre, bu tarihlerde İngiltere adına adada konsolosluk yapan Pietro Savioni (1620-26) ile Daniel Steenwinckel (1626) aslında Hollanda konsolosu olup aynı zamanda İngiltere konsolos vekilliği yapmışlardır.⁷ Adaya doğrudan İngiliz konsolosluğuna atanarak ilk kişi ise 1636'da Richard Glover olmuştur.⁸ Bu gibi durumlar, adadaki İngiliz konsolosluğunun hangi tarihte kurulduğu tartışmalarının temel sebebidir.

Kıbrıs İngiliz konsolosluğu hakkında bilgi veren çeşitli çalışmalar vardır. Bu konudaki ilk ayrıntılı çalışma Harry Luke tarafından yapılmıştır ve *Cyprus Under the Turks 1571-1878* adıyla 1921'de yayımlanmıştır.⁹ Luke, çalışmasında Kıbrıs'taki Osmanlı yönetiminden ve Levant Kumpanyası'nın Kıbrıs'taki faaliyetlerinden bahset-

s. 838. Bununla birlikte XVIII. yüzyıl boyunca Avrupalı devletlerin Osmanlı tebası gayrimüslimleri konsolos veya konsolos vekili atamaya devam ettikleri, ancak Osmanlı yöneticilerinin ilgili konsolos veya konsolos vekilinin Osmanlı tebasından olduğunu anlamaları üzerine çok sayıda konsolosluk beratının iptal edildiğine dair kayıtlar mevcuttur. Bkz. Mehmet Demiryürek, "XVIII. Yüzyılda İngiltere'nin Draç ve Tevabii (Arnavutluk) Konsolosluğu", *İkinci Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, Prizren (Kosova Cumhuriyeti), 30 Mayıs-6 Haziran 2010, Bildiriler Kitabı*, s. 73-84; Aynı yazar, "The Spain Consulate in Smyrna (1786-1806)", Selda Kılıç, Bekir Koç, Tülay Ercoçkun (Ed), *Musa Çadirci'ye Armağan Yazılar*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2012, s. 101-105.

⁴ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebeleri I (1580-1838)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1974, s. 46-47; Daniel Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660*, çev. Ayşe Başçı-Sander, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001, s. 26.

⁵ Harry Luke, *Cyprus Under the Turks 1571-1878: A Record Based on the Archives of the English Consulate in Cyprus Under the Levant Company and After*, Oxford University Press, H. Milford 1969, s. 87; Geo. Jeffrey, "The Levant Company in Cyprus: Records", *Notes and Queries*, vol. XI, (20 March 1915), s. 223.

⁶ Alfred Cecil Wood, *A History of Levant Company*, Frank and Cass & Co Ltd, Oxford 1964, s. 74; Mortimer Epstein, *The Early History of the Levant Company*, George Routledge & Sons Limited, London 1908, s. 216.

⁷ Alexander H. de Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, Leiden/İstanbul 1978, s. 214.

⁸ Wood, *Levant Company*, s. 74.

⁹ Luke, *Cyprus Under the Turks 1571-1878: A Record Based on the Archives of the English Consulate in Cyprus Under the Levant Company and After*, London, Oxford University Press, H. Milford, 1921.

tikten sonra Kıbrıs İngiltere Konsolosluğu hakkında bilgi veren belgeleri değerlendirmiştir. Ayrıca Kıbrıs'ta görev yapan İngiliz konsoloslarının bir listesini sunmuştur.

2001 yılında yayımlanan Kemal Çiçek'in makalesi ise Kıbrıs İngiliz konsoloslarının ekonomik (özellikle bankerlik) faaliyetleri konusunda önemli bilgiler sunmaktadır.¹⁰ Çiçek, çalışmasında Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerine dayanarak XVII. yüzyıl sonlarında (1698 yılında) adadaki İngiliz konsoloslarının faizle para ticareti yaptıklarını ortaya koymuştur. Güven Dinç, 1800-1839 yılları arasında Kıbrıs'taki Osmanlı yönetimini ele aldığı doktora çalışmasında adadaki tüm yabancı konsolosluklar gibi İngiltere konsolosluğunun faaliyetlerini de değerlendirirken,¹¹ Erdönmez'in 2011'de yayımlanan çalışması ise Kıbrıs İngiliz Konsolosluğu'nun 1839-1856 yılları arasındaki faaliyetlerini incelemektedir.¹² Kocabaşoğlu, *Majesteleri'nin Konsolosları* adlı eserinde genelde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz konsolosları hakkında bilgi vermiş, bu bağlamda Kıbrıs konsoloslarından da bahsetmiştir. Ancak, yazar çalışmasının önsözünde de vurguladığı üzere konuyu XIX. yüzyıl bağlamında ele almıştır.¹³

Kıbrıs İngiliz konsolosluğu ile ilgili bir diğer araştırma ise 2013 yılında yayımlanan Ali Efdal Özkul'un çalışmasıdır.¹⁴ Özkul, incelemesinde 1571-1878 yılları arasında Kıbrıs'taki Avrupa konsolosluklarını ele almıştır. Çalışmasında, XVII., XVIII., ve XIX. yüzyıllarda Kıbrıs'ta görev yapan İngiliz konsoloslarını bir liste halinde sunmuştur. Ancak XVIII. yüzyıl için sunduğu Kıbrıs İngiliz konsolosları listesinin eksiklikler içerdiği ve konsolosların tüm yönleriyle ortaya konulamadığı görülmektedir. Özkul, daha önceki bir çalışmasında da doğrudan doğruya Kıbrıs İngiliz konsolosluğunu ele almıştır.¹⁵ Her iki çalışmasında da Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerine dayanarak konuyla ilgili özgün bilgiler ortaya koymuştur. Ancak siciller dışında Luke'un kaynak olarak kullanıldığı her iki çalışmada da XVIII. yüzyıl için verilen konsolos listesi aynı sırayla aynı isimleri ihtiva etmekte olup eksiklikler

¹⁰ Kemal Çiçek, "Diplomat, Banker ve Tüccar: 18. Yüzyıl Başlarında Larnaka'da Para Ticareti ve Yabancı Sermaye", *Osmanlı Araştırmaları*, XXI, (2001), s. 269-283.

¹¹ Güven Dinç, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2010, s. 317-321.

¹² Celal Erdönmez, "Tanzimat Devrinde İngiltere Konsoloslarının Kıbrıs'taki Faaliyetleri (1839-1856)", *Bilgi*, 58, (2011), s. 91-118.

¹³ Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları; İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

¹⁴ Ali Efdal Özkul, "The Consuls and Their Activities in Cyprus under the Ottoman Administration 1571-1878", *Turkish Studies*, 8/2, (2013), s. 239-283.

¹⁵ Ali Efdal Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu ve Faaliyetleri", *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 303-351.

içermektedir. Ayrıca her iki çalışmada Luke'a atfen, tarih verilmemekle birlikte, XVIII. yüzyıl sonlarında Pietro Crutta adlı bir konsolos yardımcısından¹⁶ bahsedilmektedir.¹⁷ Ama Osmanlı kaynakları böyle bir konsolos yardımcısı veya vekili bilgisini doğrulamamakta ve Antonio Vondiziano'nun atama kaydında bir önceki konsolos olarak Michael de Vezin'e atıf yapılmaktadır.¹⁸ Buna ilave olarak her iki çalışmada da 1776-1792 yılları arası için, John Baldwin (1776-1781), Nicholas Caprara (1784-1785) ve Michael de Vezin (1776-1792) olmak üzere üç konsolos vekili veya konsolostan bahsedilmektedir. Bu kişilerin görev sürelerinin iç içe girdiği ve ortada bir karşılığın olduğu görülmektedir. 2011 yılında David Wilson tarafından yayımlanan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan İngiliz konsoloslarını ele alan bir başka çalışmada da XVIII. yüzyıl Kıbrıs İngiliz konsolosları konusunda birçok eksiklik mevcuttur.¹⁹ Kıbrıs'taki İngiliz konsolosluğu hakkında bilgi veren son çalışma ise M. Sait Türkhan'ın Halep üzerine yoğunlaşan doktora tezidir. Türkhan, eserinde konsolosluğun kuruluşundan, Larnaka'da faaliyet gösteren çeşitli tüccarlardan ve bunların Halep ile olan ilişkilerinden bahsettikten sonra 17. ve 18. yüzyıllarda İngiltere'nin konsolos ve konsolos vekillerinin listesini vermiştir.²⁰ Görev yapan konsolosların listesi, büyük ölçüde kendinden önce yapılan çalışmalardan aktarılmış, konsolosluk tarihleri tam olarak doğru olmasa da Alexander Akehurst'un 18. yüzyıl başlarında Kıbrıs'ta konsolosluk yaptığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte yukarıda zikredilen çalışmalardakine benzer eksiklikler bu çalışma için de geçerlidir.

Yukarıda saydığımız çalışmalarda, adadaki İngiliz konsolosluğunun faaliyetlerinden çeşitli yönleriyle bahsedilmesine karşın, çalışmaların hiç biri doğrudan XVIII. yüzyıla odaklanmamış ve bu tür bir çalışmada kullanılabilir olan

¹⁶ "yardımcı" kelimesi yerine "vekil" daha uygundur. Çünkü dönemin Osmanlı kayıtları bu tür durumlarda "vekil" kelimesini kullanmaktadır.

¹⁷ Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 317; Özkul, "The consuls and Their Activities", s. 257.

¹⁸ "...de Vezin nam İngiltereli beyzade halik olub yerine konsolos nasb u tayin olununcaya değin (...) cezire-i merkumed mukim Antonyo Vendiçyano nam müste'men konsolos vekili nasb ü tayin..." Bkz. BOA, A.DVNS. HADR.d 10, İngiltere Hadariye Defteri, s. 104, hüküm no:2. (bundan sonra sadece İngiltere Hadariye Defteri)

¹⁹ David Wilson, "List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and its former territories from the sixteenth century to about 1860", 2011, s. 1-67. Bu yayın Birmingham Üniversitesi Kütüphanesi'nde online olarak yer almaktadır. David Wilson da Pietro Crutta'dan "tercüman" ve "agent/temsilci" olarak bahsetmekte, ikisi arasında bir tercih yapmamaktadır. Bkz, David Wilson, "List of British Consular Officials", s. 34.

²⁰ M. Sait Türkhan, 18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014, s. 275-286.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belge ve defter koleksiyonları, özellikle Düvel-i Ecnebiye Defterleri, bahsi geçen önceki çalışmaların hiçbirinde kullanılmamıştır. Osmanlı belgeleri, çoğu konuda, genellikle hukuki bir problem yaşandığında bilgi veriyor olmasına karşın, Düvel-i Ecnebiye Defterleri içerisinde yer alan atama kayıtları konsolosların ve diğer diplomatik temsilcilerin göreve başlama ve ayrılma tarihlerini gerçeğe en yakın olarak verebilecek kaynaktır. Ayrıca unutmamak gerekir ki, konsoloslar kendi büyükelçileri tarafından atanıyordu ama Osmanlı topraklarında işlerini rahatça yapabilmeleri için Sultan tarafından verilen ve yerel otoritelere göstermeleri gereken konsolosluk beratına ihtiyaçları vardı.²¹ Bu beratlar Osmanlılar tarafından ilgili devletin defterine titizlikle kaydedilmiştir.

Daniel Goffman, 25 yıl kadar önce, 1990 yılında İngilizce ve 1995 yılında da Türkçe olarak yayımlanan *İzmir ve Levanten Dünya* adlı eserinde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Düvel-i Ecnebiye Defterlerinin önemine şu şekilde değinmiştir:

“Çeşitli uzunluktaki yüzden fazla defter 1567-1922 arasını ve Amerikalılardan Venediklilere toplam otuz iki devleti kapsar. Defterlerin içinde nişanlar, ahidnameler ve ahkamlardan oluşan kişi kayıtları vardır. Bu sınıflandırmalardan birincisi Osmanlıların çeşitli elçi, konsolos, tercüman ve diğer “korunmalı” kişiler için verdiği onaylardır. Atananların isimlerini ve atanma tarihlerini sağlama bağlar, böylece çeşitli tarih ve mekanlarda kapitülasyon şemsiyesi altına alınan Osmanlı tebasının etnik ve dini bileşimiyle sayısı üzerinde kantitatif çalışmalar yapılabilir.”²²

Düvel-i Ecnebiye Defterleri'nin önemini artıran bir başka durum da Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiltere adına ticaret tekeli elinde bulunduran Levant Kumpanyası'nın XVIII. yüzyıla ait genel meclis karar defterlerinin mevcut olmamasıdır.²³ Dolayısıyla çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan

²¹ “The consuls were appointed by their home authorities, but needed to be able to function in Office. As long as the consuls and vice-consuls were foreigners, the Port's confirmation of their appointment was a formality.” Bkz. Mauritis Van Den Boogert, *The Capitulations and the Ottoman Legal System*, Brill, Leiden-Boston 2005, s. 32.

²² Dainel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650*, çev. Ayşen Anadol, Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s.132. Goffman, Düvel-i Ecnebiye Defterleri'nin başta kapitülasyonların uygulanışı olmak üzere, Akdeniz'de korsanlık, Osmanlı İmparatorluğu'nda rahiplerin faaliyetleri, şirketlerin yurtdışındaki bürokrasilerini yaşatmak için kullandıkları iç gelir toplama sistemi ve tüccarın imparatorlukta fiziki varlıkları gibi pek çok konuda önemli bilgiler verdiğini vurgulamıştır. Bkz. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya*, s. 131-137; Düvel-i Ecnebiye Defterlerinin önemi için ayrıca bkz. Halil İnalçık, “İmtiyazât”, *Encyclopaedia of İslâm (Second Edition)*, vol. 3 s. 1188-1189.

²³ Christine Laidlaw, *Levant'taki İngilizler*, çev. Hakan Abacı, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2014, s. 47.

Düvel-i Ecnebiye Defterleri ile diğer belge ve defter koleksiyonları temel alınarak XVIII. yüzyıl Kıbrıs İngiliz konsolosları, konsolos tercümanları, Kıbrıs konsolosluğunun Halep'e bağlılığı, İngiliz konsolosların diğer devletler adına yaptığı konsolos vekillikleri, konsolosların gelir kaynakları ve yaşadıkları güvenlik sorunları ile Kıbrıs'ta faaliyet gösteren İngiliz Tüccarlar; Osmanlı belgelerinden hareketle incelenecek ve değerlendirilecektir.

1. Kıbrıs'ta İngiliz Tüccarlar

Kıbrıs, İngiliz tüccarların uğrak noktalarından biriydi. Bunun sebebi adanın İskenderun Körfezi ve Halep'e giden yol üzerinde yer alıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Tuzla (Larnaka), Ortadoğu ile Avrupa arasındaki deniz ticaretinin önemli merkezleri arasındaydı. Ayrıca Lefkoşa, Avrupalı tüccarların yanında Anadolu sahilleri, Suriye ve İstanbul gibi bölgelerden çok sayıda Osmanlı tüccarını kendine çekmekteydi.²⁴

XVIII. yüzyıl başlarında Kıbrıs'ta ikamet eden, küçük bir İngiliz tüccar topluluğu bulunmaktaydı. 1720'li yıllarda, adada ikamet ettiğini tespit edebildiğimiz 14 İngiliz tüccarın tamamı (Musolunyar, Balden, Timothy Treadway, George Broadway, Thomas Cook, Bred, Samuel Palmer, Lupart (William Lupart?), Marmar, George Therold, Tomaz, Savice, Hristofi²⁵ ve Sinyor Ken) Tuzla'da yaşıyordu.²⁶

Adadaki İngiliz tüccarların bir kısmının, uzunca bir süredir burada sakin oldukları ve çeşitli taşınmaz mallarının bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁷ Örneğin 1721 tarihli Kıbrıs Kadı Siciline göre, 5 İngiliz tüccar; Broadway, Cook, Bred, Samuel Palmer ve Lupart, tercümanları Konstanti veled-i Luizu aracılığıyla Değirmenlik

²⁴ Kemal Çiçek, *Žimmis (non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court: 1110/39 A.H. I 1698-1726 A.D.*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies, University of Birmingham, October 1992, adli eserinde (s. 161.), Tuzla yanında Magosa'nın da önemli bir ticaret merkezi olduğunu belirtmektedir. Ancak Mehmet Akif Erdoğan ve Ronald C. Jennings Osmanlı döneminde Magosa'nın çok önemli bir ticari merkez olmadığı görüşündedirler. Bkz. Mehmet Akif Erdoğan, "Osmanlıların İdaresinde Mağusa 1551-1600", *Kıbrıs'ta Osmanlılar*, s. 212-225; Ronald C. Jennings, "Mağusa", derleme ve çeviri: M. Akif Erdoğan, *Kubrus*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2010, s. 144-152.

²⁵ Hristofi isminin çoğunlukla Ortodoks Hıristiyanlar tarafından kullanılıyor olması sebebiyle bu kişinin İngiliz korumasında ticaret yapan Kıbrıslı bir Rum olduğu düşünülebilir.

²⁶ "Cezire-i Kıbrıs'da vaki Tuzla nam mahalde kadim-i evveladan bu ana değin İngiltere tüccarı mütemekkin olub ve sefineleriyle çuka ve sair emtia-yı mülenevvia bey'ü işтира idegelüb...". bkz. BOA, A.DVNS.AHK.MR.d 02, *Mora Ahkâm Defteri*, s. 127/3. (bundan sonra 2 Numaralı Mora Ahkâm Defteri).

²⁷ "Tuzla İskelesi'nde (...) onbeş seneden mütecaviz (...) ikamet idüb emlak sahibi olan sair bazırğanları" Bkz. BOA, C.HR. Dosya No: 158, Gömlek No: 7889.

Kazası'nın Panohorside Köyü'nde²⁸ bulunan ve her 15 günde 12 saat sulama hakkına sahip 5 dönüm dut bahçesini, 300 kuruşa Lefkoşalı Mustafa Çelebi ibn-i el-Hac Bekir'den satın almışlardır.²⁹ Yine aynı yıl, yukarıda ismi geçen tüccarlardan Palmer ve Lupart, Magosa Suriçi'nde bulunan hamam, kiler, mutfak, tuvalet, ahır, su kuyusu, meyve bahçesi, havlusu ve sundurması olan altı üstlü 8 odalı evi, 200 Esemi kuruşa satın almışlardır.³⁰

Kıbrıs'ta ikamet eden İngiliz tüccarların bankerlik yaptıkları ve Kıbrıs sakinlerine borç para verdikleri de görülmektedir. 1721 tarihli bir kayda göre; Broadway, Cook ve Bred isimli tüccarlar Mesarya Kazası'na bağlı Ayanakofa (Altınova) Köyü'nden Receb bin Hüseyin'e 1259 kuruş borç vermişler, Receb bin Hüseyin de borç karşılığında aynı köydeki havuzlu ve ahırlı iki odalı evi ile 10 dönüm bahçesini, aynı kazada bulunan Ayayorgi İspetariko (Aygün) Köyü'ndeki ahırlı, 2 katlı ile çalışan su kuyulu 2 odalı evini, 20 dönüm bahçesini, Karpas Kazasına bağlı Trikomo (Yeni İskele) Köyü'ndeki 6 dönüm boya tarlasını ve 60 dönüm bahçesini *bey'i bil-vefâ*³¹ ile rehin bırakmıştır. Anlaşma gereği, borç ödenmeden borçlu öldüğü için rehin bırakılan tarla ve emlak İngiliz tüccarların eline geçmiştir.³²

²⁸ Bu köy ileri tarihlerde Değirmenlik Kazası'nın mahallerinden birine dönüşmüştür. Bkz. Ali Efdal Özkul, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Görev Yapan Müftüler ve Faaliyetleri (1571-1878)", *Turkish Studies*, 8/7 (2013), s. 480.

²⁹ KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, *Kıbrıs Şer'ye Sicilleri*, (Bundan sonra KŞS), Defter No:10/137-3.

³⁰ KŞS, Defter No:10/137-4. Aynı tarihlerde, Bred, Cook ve Lupart isimli üç İngiliz tüccar, tercümanları Luizu aracılığıyla bu defa Lefkoşa'nın Ayasezomeno Köyü sakinlerinden Receb Ağa bin Süleyman'dan havlusuyla birlikte beş odalı evini, yine aynı köyde bulunan 6 dut, 13 zeytin ağacı ve 16 günde 8 saat sulama hakkı bulunan 9 dönüm bahçesini, 21 dönüm pamuk ve 140 dönüm kıraç tarlasını 152 kuruşa satın almışlardır. Bkz. KŞS, Defter No:10/138-4.

³¹ *Bey'i bil-vefâ*, bedeli iade edildiğinde geri alınmak üzere bir malın satılmasını konu edilen bir nevi rehinli satış sözleşmesidir. Vade dolduğunda borç ödenmezse, *bey'i-bât* yani kesin satış şeklini alır. Bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2011, s. 112.

³² KŞS, Defter No:10/109-4. Aynı yıla ait bir başka kayda göre ise, adı geçen üç İngiliz tüccar Lefkoşalı Mustafa bin Hüseyin'e 827 kuruş 28 akçe borç vermişlerdir. Mustafa bin Hüseyin, borcunu ödemediği için, alacaklılar mahkemeye müracaat etmişler ve borcun varislerden tahsilini talep etmişlerdir. Varislerle varılan anlaşmaya göre, borçlarını ileride ödemeleri şartıyla 100 kuruş değerindeki kuyusu ve havlusuyla altı üstlü 10 odalı hane ile 193 dönüm kıraç ve 47 dönüm verimli tarladan oluşan çiftlik rehin olarak bırakılmış, 150 kuruş değerinde mücevher kuşak alacaklılara verilmiştir. Bkz. KŞS, Defter No:10/136-3. Benzer bir olay 1727 yılında Tuzla'da yaşanmıştır. Salih Ağa, İngiliz tüccar Savice'den aldığı borç karşılığında Tuzla'daki mülk bağlarını rehin bırakmış, borç ödenmeden hem Savice hem de Salih Ağa ölmüş, bahsi geçen mülk topraklar Savice'nin mirasçılarına intikal etmiştir. Bkz. *2 Numaralı Mora Ahkam Defteri*, s. 81/2.

Adada yerleşik İngiliz tüccarlarının borç verme dışında tarla kiraladıkları ve buralarda zirai üretim yaptıkları da anlaşılmaktadır. 1720 yılında, İngiliz tüccarlardan Musolunyar ve Balden, her 15 günde 5 gün 5 gece akarsudan sulama hakkıyla, 200 dönümlük tarlayı üç yıllığına, 390 kuruşu peşin, 130 kuruşu taksitle ödenmek üzere, toplam 520 kuruş karşılığında kiralamışlardır.³³

Kıbrıs'tan ihraç edilen en önemli ticari ürünler pamuk, ipek, yün, buğday, şarap, keçiboynuzu, boya maddesi ve zeytinyağıydı. Kıbrıs'ın ithal ettiği mallar ise kumaş çeşitleri, baharat, demir, kahve, çeşitli metal ve cam eşyalardı.³⁴ Özveren'e göre Kıbrıs ticaretinin yapısı hammadde satıp mamul madde almak şeklindeydi.³⁵ Nitekim İngilizler, Kıbrıs'a çoğunlukla çuka ve kumaş türü emtialar getirmekteydiler. Hatta İngiliz tüccarlar, Kıbrıs'ta satın aldıkları veya kiraladıkları tarlalarda pamuk ve buğday üretimi yapmaktaydılar. Buğdayın ihracının genel olarak yasak olduğu göz önüne alınırsa, bu ürünün ticaretinin daha çok yerel olduğu düşünülebilir. Satın alınan dut bahçeleri ise ipek böceği için kullanılmış olmalıdır. Nitekim dut, ipek böceği yetiştiriciliği için son derece önemli bir ağaç olduğundan dolayı adada geniş alanlara ekilmekteydi.³⁶

Adada üretilen ve ticareti yapılan bir diğer önemli madde de boyadır. İngilizler, boyanın sadece ticaretini değil, yukarıda işaret edildiği üzere, tarla kiralarak veya satın alarak üretimiyle de ilgilenmişlerdir.³⁷

İngiliz ve Fransız tüccarların adadan ihraç ettikleri ipek, pamuk ve kırmızı boyanın tartılıp ücretlendirilmesi konusunda üreticilerle sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır.³⁸ Devlet, bu problemi aşabilmek için 1721 yılında miri bir kantar tayin ederek ölçü-tartının bu kantarla yapılmasını ve 1 okka ham ipekten 2 sağ akçe, pamuk ve kırmızı boyanın bir kantarından 15 sağ akçe kantar vergisi alınmasını

³³ KŞS, Defter No:10/1-4.

³⁴ Çiçek, *Zimnis of Cyprus*, s. 161; Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti 1750-1800*. Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazimağusa 2000, s.282-283; Mehmet Demiryürek, "The Consulate of Russia in Cyprus in the Later 18th and the Early 19th Century", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, 20-24 Eylül 2010, Kongreye Sunulan Bildiriler, 4.Cilt 2. Kısım, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s.721-722. Ali Efdal Özkul, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Kahve ve Kahvehaneler", *Kıbrıs'ta Osmanlı İzleri*, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayını, Lefkoşa 2014, s. 177-178.

³⁵ Eyüp Özveren, "Marsilya Ticaret Odası Belgelerinde Ondokuzuncu Yüzyıl Öncesi Kıbrıs", *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, 3/1, (1997), s. 19.

³⁶ Ali Efdal Özkul, "Osmanlı Kıbrıs'ında İpek Üretimi ve Ticareti", *Kıbrıs'ta Osmanlı İzleri*, s. 285-286.

³⁷ Konsolos Antonio Vondiziano'nun yapmış olduğu boya ticaretiyle ilgili bkz. BOA, C. ML., Dosya no: 542, Gömlek no: 22286.

³⁸ Özkul, "Osmanlı Kıbrıs'ında İpek Üretimi", s. 298.

emretmiştir.³⁹ Ayrıca bu ürünlerden ihraç edildikleri takdirde gümrük vergisi alındığı göz önünde bulundurulduğunda devletin bu üretim ve ticaretten önemli bir vergi geliri sağladığı düşünülebilir.

Kıbrıs'taki Avrupalı tüccarlar, ticari mallarını kendilerine ait depo veya mahzenlerde muhafaza etmek istedikleri anlaşılmaktadır. 1719 yılında, Palmer ve Lupart isimli İngiliz tüccarlar, kıymetli eşyalarını yangından korumak için Tuzla'da kendi arsaları üzerinde bir han ve mahzen inşa etme girişiminde bulunmuşlardır. Hanın hemen hemen yarısı inşa edilmişken bazı Kıbrıslılar, yapının küçük bir kaleye benzediğini, Tuzla Kalesinden yüksek olduğu ve iskelede çevresinde kadınların gidip geldiği bölgeleri gördüğünü iddia ederek inşaatın durdurulmasını sağlamışlardır. Bunun üzerine İngiliz elçisi konuyu Osmanlı hükümetine iletmış ve hükümet de inşaatı engel olunma sebebini ve binanın kilise olup olmadığının araştırılmasını emretmiştir. Ancak kısa süre sonra hanın yıkılması için emr-i şerif çıkmış ve inşaatın durdurularak mevcut yapının yıkılması kararlaştırılmıştır. Han yıkıldıktan sonra, İstanbul'daki İngiliz elçisi Abraham Stanyan inşa edilen han ve mahzenin diğer müstemen tüccarların hanlarına benzediğini, kaleden yüksek olmadığını ve Müslüman evlerini görmediğini beyan ederek konunun yeniden araştırılmasını talep etmiş, bunun üzerine İstanbul'dan Kıbrıs'a bir mübaşir gönderilmiştir.⁴⁰ Sonuçta, bahsi geçen tüccarlar, hanı başka bir yerde yapmak için izin talebinde bulunmuşlarsa da daha sonra bundan vazgeçmişler ve tazminat talep etmişlerdir. Tüccarların zararlarının karşılanabilmesi için Kıbrıs'tan ve başka yerlerden iki yıl içinde 10 bin kile buğday satın almaları ve müstemen gemilerine yükleyerek ticaretini yapmalarına izin verilmiştir.⁴¹

Adadaki İngiliz tüccarların ticari zararlarından dolayı iflas ettiklerine dair elimizde sadece bir örnek bulunmaktadır. buna göre 1726 yılında, Kıbrıs'taki İngiliz tüccarlardan George Therold, Tomaz, Thomas Cook, Samuel Palmer ve Lupart isimli tacirler iflas etmişlerdir. Tüccarların evlerini ve eşyalarını satarak borçlarını ödemek üzere tercüman Anton Pisani, elçi vekili olarak adaya gönderilmiştir. Ancak müflis tüccarların Anton Pisani'ye yardımcı olmayıp, alacaklıları zarara uğrat-

³⁹ KŞS, Defter No:10/133-2. Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 341-342. 1 kantar 44 okka yani 56,452 kilograma denk gelen bir ağırlık ölçüsüdür. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 375.

⁴⁰ BOA, *C.BLD*, Dosya No: 84, Gömlek No: 4194; KŞS, Defter No:10/142-2; 2 *Numaralı Mora Ahkam Defteri*, s. 47/4; s. 54/3. Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu" adlı çalışmasında (s.326) hanı yapan tüccarlarının isimlerini, sicillere dayanarak, ancak yanlış okuyarak Parma, Piyo ve Ber olarak vermekte ise de söz konusu tüccarlar 2 kişidir (Palmer ve Lupart). Kıbrıs Şer'iyeye Sicili ile 2 Numaralı Mora Ahkam Defteri'ndeki kayıt karşılaştırıldığında bu durum açık olarak görülmektedir.

⁴¹ 2 *Numaralı Mora Ahkam Defteri*, s. 55/3.

tukları anlaşılmaktadır. Bunun üzerine İngiliz elçisinin isteğiyle Kıbrıs muhassılına bir ferman gönderilerek, muhassılın tercüman Anton Pisani ile birlikte hareket etmesi, tüccarları tutuklaması, mal ve mülklerinin satılması, hasıl olan para ile borçların ödenmesi ve tüccarların gemiye bindirilerek İngiltere'ye gönderilmesi emredilmiştir.⁴²

Kıbrıs'ta ikamet eden İngiliz tüccarlar, mallarını biriktirmekte ve uygun zamanlarda Kıbrıs'a uğrayan gemilerle İngiltere'ye nakletmekteydiler. Ancak bu ticaret zaman zaman sekteye uğrayabiliyordu. Akdeniz'de yaşanan savaşlar ve korsanlık bu ticareti kesintiye uğratan unsurların başında gelmekteydi. 1740 yılında birkaç Müslüman tüccar, İngiliz kaptan Karpın'ın gemisini kiralayarak 255 denk tütünü Suriye sahillerinden Dimyat'a nakletmek istemişlerdir. Yolculuk sırasında fırtına sebebiyle gemi Kıbrıs'ın Limasol limanına sığınmak zorunda kalmıştır. Bu sırada İspanyol korsanlardan çekinen tüccarlar adada kalmayı tercih etmiş, fakat gemi taşıdığı kargoyla beraber yoluna devam etmiştir. Gemi, Dimyat'ta mallarını boşaltırken bir İspanyol korsanın saldırısına uğramış ve demirlerini keserek henüz karaya çıkarılmayan 65 denk tütünle beraber kaçarak korsan gemisinden kurtulmak amacıyla Rodos'a sığınmıştır.⁴³

İngiltere ile İspanya arasında bu yıllarda cereyan eden savaş nedeniyle Levant Kumpanyası gemilerinin Osmanlı limanlarına gelmesi büyük ölçüde mümkün olamamıştır. Nitekim 22-31 Ekim 1740 tarihli bir kayda göre, Kıbrıs'a 2 yıl boyunca kumpanya gemisi gelmemiş ve bunun sonucunda Kıbrıs'taki İngiliz tüccarlar, mallarını birleştirerek İzmir'e nakletme kararı almışlardır.⁴⁴ Bunun sebebi İzmir'e Kıbrıs ve Halep'in limanı konumunda olan İskenderun'a kıyasla daha fazla tüccar gemisi gelmesiyle ilgilidir. Örneğin 1736 yılında İzmir'e 10 gemi gelmişken bu sayı Kıbrıs için sadece 1'dir.⁴⁵ Bu rakamlar yüzyılın sonuna kadar çok fazla değişmemiştir. Örneğin 1785 yılında İzmir'e 12, İskenderun ile birlikte Kıbrıs'a 1, 1793 yılında İzmir'e 15, Kıbrıs'a ise sadece 1 gemi uğramıştır.⁴⁶

Kıbrıs'a uğrayan tüccar gemilerinin tek rotasını bu ada oluşturmamaktadır. Adaya gelen gemiler, bazen İskenderun-Kıbrıs-İngiltere; bazense İskenderun-Kıbrıs-İzmir-İngiltere rotasını takip etmekteydiler.⁴⁷

⁴² 2. Numaralı Mora Ahkam Defteri, s. 78/3.

⁴³ 2. Numaralı Mora Ahkam Defteri, s. 150/4.

⁴⁴ 2. Numaralı Mora Ahkam Defteri, s. 155/2.

⁴⁵ Wood, *Levant Company*, s. 158.

⁴⁶ Ina S. Russell, *The Later History of the Levant Company 1753-1825*, The Victoria University of Manchester, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Manchester 1935, s. 413-414.

⁴⁷ 1788 yılında birer tüccar gemisi, İskenderun-Kıbrıs-İngiltere, 1789'da ise İskenderun-Kıbrıs-İzmir-İngiltere yolunu takip etmiştir. Russell, *Levant Company 1753-1825*, s. 414.

2. XVIII. Yüzyılda Konsolosluk Anlayışındaki Değişim ve Kıbrıs İngiliz Konsolosların Görevleri

1570-1650 yılları arasında Levant'ta konsoloslukları bulunan dört Avrupa devletini inceleyen Steensgaard çok tanınan çalışmasında konsolosların temel görevinin ticarî olduğunu belirtmektedir.⁴⁸ Ona göre, İngiltere söz konusu olduğunda, konsolosların tayininden ve ücretlendirilmesinden Levant Kumpanyası sorumluydu. Konsoloslarla Levant Kumpanyası haberleşiyor ve onları bu kumpanya denetliyordu.⁴⁹ Bununla birlikte, Steensgaard'ın çalışmasında Osmanlı Arşivi'nden herhangi bir belge kullanılmamıştır. Bir başka deyişle Levant'a hâkim olan ve zaman içerisinde değişen derecede Levant'daki konsolosları denetleyen Osmanlı Devleti'nin konsolosluk kurumuna bakışı bu çalışmada mevcut değildir. B. Spuler, konsolos/balyos denilen temsilcilerin “*her şeyden evvel kendi milletlerinin tüccarlarının korunması, kendi tüccarları arasındaki meseleleri çözüme kavuşturma ve ticaretle ilgili konuları düzene koymakla*” meşgul olduklarını belirtmektedir.⁵⁰ Gökbilgin⁵¹ ve Kütükoğlu⁵² ise genel olarak konsolosların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki durumunu ele alan

⁴⁸ Niels Steensgaard, “Consuls and Nations in the Levant from 1570 to 1650”, *The Scandinavian Economic History Review*, XV/1-2, (1967), s. 14.

⁴⁹ Steensgaard, “*Consuls and Nations*”, s.50; J. Theodore Bent, “The English in the Levant”, *The English Historical Review*, 5/20, (1890), s.657. Boogert kapitülasyonlarla ilgili çalışmasında 1604 yılından önceki İngiliz konsoloslarını İstanbul'daki İngiliz büyükelçisinin atadığını, 1604 yılından sonra ise konsolosların Levant Kumpanyası tarafından atandığını belirtmektedir. Boogert, *The Capitulations*, s. 39. Osmanlı kaynakları ise Kumpanya tarihinin sonuna kadar tüm konsolos atamalarının büyükelçiler tarafından yapıldığı izlenimini vermektedir. İzmir ve Halep konsolosları doğrudan Kumpanya tarafından atanıyor ve maaşları şirket tarafından ödeniyordu. Bununla birlikte Wood'a göre; 1709 yılından sonra bazı yerlerdeki konsoloslar doğrudan büyükelçiler tarafından atanmaktaydı. Nitekim 1750 yılında büyükelçi James Porter, Hanya'ya bir konsolos tayin ettiğini şirkete bildirdiğinde, kumpanya Hanya'ya konsolos atanmasıyla ilgilenmediğini bildirerek konuyu büyükelçiye bırakmıştır. Wood, *Levant Company*, s.163. Sonuç olarak denilebilir ki ister şirket tarafından isterse doğrudan büyükelçi tarafından atanmış olsun, büyükelçi tüm konsoloslar için Osmanlı sultanından konsolosluk beratı talep ediyordu. Osmanlılar açısından konsoloslardan sorumlu kişi büyükelçiydi.

⁵⁰ Bertold Spuler, “*Consul*”, *Encyclopedia of Islam*, vol. 2, Second Edition, Leiden 1991, s. 61. “Western consuls did not become proper diplomats until 1820's, when ministers of foreign affairs were created throughout the West.” Bkz. Mauritis H. Van de Boogert, “*Consul*”, *Encyclopedia of Islam*, THREE. Edited by: Gudrun Krämer; Denis Matringe; John Nawas; Everet Rowson. Brill, 2011. Brill Online. 03 November 2011. http://brillonline.nl/subscriber/entry?entry=ei3_COM-24356

⁵¹ Gökbilgin, “Konsolos”, s.836-840. Ayrıca bkz. Ali İbrahim Savaş, “Konsolos”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.26 s. 178-180.

⁵² Mübahat Kütükoğlu, “Ahidname”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.1, s. 536-540; Mübahat Kütükoğlu, “Ahidameler ve Ticaret Muahedeleri”, Güler Eren (ed.), *Osmanlı*, C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 329-341.

çalışmalar yapmışlar ancak özel olarak İngiliz konsoloslukları üzerinde durmamışlardır.⁵³

İngiltere’de XVIII. yüzyılda yayımlanan kimi sözlüklerde ve ticarete dair çeşitli rehber kitaplarda konsolosun tanımı yapılmıştır. Samuel Johnson 1755 yılında yayımlanan sözlüğünde konsolosu “*aynı milletten olan tüccarlar arasındaki hukuki meseleleri çözmek ve ticareti korumak için yabancı ülkelerde görevlendirilmiş memur*” olarak tanımlamıştır.⁵⁴

1783 yılında tüccarlar, nakliyeciler, kaptanlar, armatörler, simsarlar, ticaret evleri ve acenteler için hazırlanan rehber kitapta ise; Avrupalı denizci devletlerinin konsolosluk kurumunu gerekli ve faydalı buldukları için bu kurumu benimsedikleri belirtilmiş ve konsolosların, iki ülke arasında yapılan ticaret anlaşmaları gereği ticari açıdan önemli liman şehirleri ve başkentlere atandığı üzerinde durulmuştur.⁵⁵ Bu tanımlamalar XVII ve XVIII. yüzyıllarda İngiltere’de konsolosa verilen anlamın değişmediğini ve konsolosların temel görevinin tüccarlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek ve tüccarları korumak olduğunu açıkça göstermektedir.

Konuya Osmanlılar açısından bakıldığında ise konsolosun ne anlam ifade ettiğinin onlara Osmanlı sultanı tarafından onaylanarak verilen beratlarla açıklandığına şahit olunmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan İngiltere Nişan Defteri’nde konuyla ilgili ilk kayıt 23 Nisan-1 Mayıs 1678 tarihli konsolosluk beratı olup İzmir’deki İngiliz konsolosu Paul Rycout’ya aittir ve konsolosun görevi “*Medine-i İzmir’e gelüb giden İngiltere ve ânâ tâbi’ olan tüccar taifesinin umûr ve mesâlihini görmek*” olarak tanımlanmıştır.⁵⁶ İngiltere Nişan Defteri’ne kaydedilen ilk Kıbrıs İngiliz konsolosu ise Samuel Turner’dır ve kendisine eski Kıbrıs konsolosu Richard

⁵³ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I* (1580-1838), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1974 adlı eserinde Osmanlı İmparatorluğu’nda İngiliz konsolosluklarının kurulmasına değinmekle birlikte (s. 46-47) esas olarak Balta Limanı Ticaret Antlaşması değerlendirilmektedir.

⁵⁴ Samuel Johnson, “Consul”, *A Dictionary of the English Language*, vol. 1, for J. And and P. Kaptan, T. and T. Longman, C. Hitch, and L. Hawas, A. Miller and J. Dodeley, London 1755, (sayfa numarası yok). Benzer tanımlar şu eserlerde de bulunmaktadır: Frederik Barlow, “Consul”, *The Complete Dictionary*, Printed for Author, vol. 1, London 1772, (sayfa numarası yok); Joseph Nicol Scott, *A New Universal Etymological Dictionary*, Printed for Osborne, J. Buckland, R. Brown, London 1772, (sayfa numarası yok); John Ash, *The New And Complete Dictionary of the English Language*, Printed for Edward and Charles Dilly, vol I, London 1775, (sayfa numarası yok).

⁵⁵ Thomas Mortimer, *Lex Merchoria Rediviva: or, the Merchant’s Directory*, Fourth Edition, Printed for J. Rivington and sons, T. Longman, B. Law, S. Crowder, T. Cadell, G. Robinson, J. Sewel and R. Baldwin, London 1783, s. 279-280.

⁵⁶ BOA, *A.D.N. DVE.d 35/1*, (İngiltere Nişan Defteri), s. 56, hüküm no:12. (Bundan sonra sadece *İngiltere Nişan Defteri*).

Westbrook'un İngiltere'ye gitmesi üzerine, evâsıt-ı Safer 1107 (20-29 Eylül 1695) tarihli berat verilmiştir.⁵⁷ Berata göre Kıbrıs İngiliz konsolosunun görevi “*cezire-i mezburâ ve ânâ tâbî’ iskelelere varan İngilterelünün ve bayrağı altında yürüyen tüccar taifesinin mesâlihlerini görmek*”tir.⁵⁸ 1707 yılında ölen Samuel Turner’in yerine evâsıt-ı Zilhicce 1118 (15-25 Mart 1707) tarihli beratla Robert Wakeman Kıbrıs İngiliz konsolosu atanmıştır.⁵⁹ 1757 yılında Kıbrıs İngiliz konsolosu olan John Boddington’a verilen 6 Zilkade 1170 (23 Temmuz 1757) tarihli beratla konsolosun görevinin “*Cezire-i Kıbrıs ve ânâ tâbî’ iskelelere gelüb giden İngilterelünün ve gemilerinin ve bayrağı altında yürüyen tüccar taifesinin umûrların görmek*” olduğu kaydedilmiştir.⁶⁰ XVIII. yüzyılda Kıbrıs’a İngiltere konsolosu olarak tayin edilen son kişi konsolos vekili Antonio Vondiziano’dur. Evâsıt-ı Cemaziyelahir 1214 (9-18 Kasım 1799) tarihli beratında konsolosun görevi “*Cezire-i Kıbrıs’a amedd ü şüdd iden İngiltere tüccar sefineleri ve tüccar ve reyalarının umûrunu rü’yet eylemek*” şeklinde tarif edilmiştir.⁶¹

Görülmektedir ki, Osmanlılara göre XVIII. yüzyılda Kıbrıs’a atanan İngiltere konsoloslarının temel görevi İngiltere tüccarları ile İngiltere bayrağı altında ticaret yapan tüccarların sorunlarıyla ilgilenmektir. Bu durum, XVIII. yüzyılda İngiltere’deki konsolosluk anlayışı ile Osmanlıların konsolosluk anlayışının birbirine paralel olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, gerek Osmanlı beratlarında gerekse İngiltere’de yayımlanan kimi sözlük ve rehber kitaplarda yer alan konsolosun görev tanımının XVIII. yüzyıl başlarından itibaren uygulamada yavaş yavaş değiştiği ve konsolosların ticaret dışında siyasi meselelerle de uğraşmaya başladıkları anlaşılmaktadır. 1719 yılına ait bir kayda göre, Kıbrıs’ta bulunan Fransa, İngiltere ve Dubrovnik konsolosları, Kıbrıs’taki bazı gayrimüslimlerin nüzul ve cizye vergilerinden kurtulmalarını sağlamaya çalışmaktaydılar. Kıbrıs muhassılına göre; konsoloslar, ahidname ile kendilerine sağlanan hizmetkarlara kanaat etmeyerek “*onar – onbeşer nefer ehl-i zimmet reyaya sahib çıkub üzerlerine edası lazım gelen nezl ve cizyeleri taleb olundukta bunlar dahi bizim hizmetkârımızdır*” diyerek devletin vergi gelirinde azalmaya sebep oluyorlardı. Muhassılın bu şikayeti üzerine, İstanbul’dan sadır olan fermanla; Kıbrıs’taki

⁵⁷ Önceki konsolos Richard Westbrook’un İngiltere Nişan Defteri’nde atama kaydı yoktur. Kendisinin ismi, Konsolos Samuel Turner’in atama kaydında geçmektedir.

⁵⁸ *İngiltere Nişan Defteri*, s. 61, hüküm no: 46.

⁵⁹ *İngiltere Nişan Defteri*, s. 69, hüküm no: 90.

⁶⁰ *İngiltere Nişan Defteri*, s. 106, hüküm no: 331.

⁶¹ *İngiltere Hadariye Defteri*, s. 104, hüküm no: 2.

konsolosların ehl-i zimmet reayayı korumalarının engellenmesi ve ilgili vergilerin tahsil edilerek devletin mali açıdan zarar görmesinin önlenmesi emredilmiştir.⁶²

XVIII. yüzyılda yabancı konsolosların, Osmanlı gayrimüslim tebasından bazı kimseleri koruma altına almalarının bir diğer yolu da onlara “*tezkereler ve patenteler*” vermeleri şeklindeydi.⁶³ Konsolos tezkeresi ve patentesi ile koruma altına giren bu kişiler, reayanın vermesi gereken alışılmış vergileri ödemedikleri gibi gümrük vergisini de daha az ödemeleri gerektiğini iddia ediyorlardı. Hatta bazıları Avrupalılar gibi giyinmeye başlamıştı. Bu durum Osmanlı toplum düzenini bozucu bir tehdit olarak algılanmış ve devlet bunu önlemek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu tedbirlerin ilki konsolosluk bulunan Osmanlı şehirlerinin yöneticilerine 1758 yılında çeşitli fermanlar gönderilmesi ve konsolosların Osmanlı tebasından hiç kimseye “*patente ve sened*” vermemeleri, kimlere vermişler ise bunları geri almaları konusunda mahkeme aracılığıyla uyarılmaları şeklinde olmuştur.⁶⁴

İkinci önlem olarak, İstanbul’daki yabancı elçilikler, tercümanları vasıtasıyla elçiliklerin Osmanlı reayasını bayrakları altına alarak himaye etmemeleri, reayaya patent ve senet vermişlerse geri almaları, daha önceden bayrak altına girip Frenk kıyafetinde gezenlerin kıyafetlerini değiştürmelerini sağlamaları ve bundan sonra Osmanlı Devleti reayasına patente ve senet vermemeleri konularında uyarılmışlardır. Buna karşılık her bir elçilik Osmanlı hükümetine takrir göndererek bundan sonra “*Devlet-i Aliyye reayasını bayrak altına almak vechile himaye etmeyeceklerini*” ve Frenkler gibi giyinenleri uyaracaklarını taahhüt etmişlerdi.⁶⁵

Kıbrıs Kadı Sicilleri’nden anlaşıldığına göre, yukarıdakine benzer bir ferman da Kıbrıs’a gönderilmiştir. Bununla birlikte yaklaşık 8 yıl sonra, 1766 yılında Kıbrıs’a gönderilen bir başka fermanın alınan tedbirlerin yeterli olmadığı ve konsolosların patente ve tezkere vermeye devam ettikleri, tezkere ve patent alan

⁶² BOA, C.HR., Dosya No: 158, Gömlek No: 7889.

⁶³ Ali İhsan Başı, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler 1750-1839*, Turhan Kitabevi, Ankara 1998, s. 37-38.

⁶⁴ “...*Devlet-i Âliyyem reayası konsolosların bayrakları altına duhul ile muafiyet iddiasında olmaları iktizâ itmez iken tekâlifden kendülerin tahlis ve gümrüklerin tahfif ve ağız-ı saire için devlet-i aliyyemin harac-güzâr olan reayasından bazıları konsoloslara intisab ve taallük-ı iktisâb iderek konsoloslar reaya yedlerine tezkereler ve patenteler virüb hususâ bazıları dahi libasını terk ve Frenk heyetinde geşt ü güzâr idüb bu keyfiyetin kabh ve mazarratı beyt-ül-mâl-ı müslimîne aid ve râci olduğundan gayri ekseri efrenc mezhebine meyl ve duhul ile ihtilâl-i nizâm-ı râiyyeyle dahi sebeb ve bâdi olub (...)*ft-mâ-ba’d devlet-i aliyyem reayasına himaye tarikiyle patente ve sened virmemek ve şimdîye dek her kime patente ve sened virilmiş ise yedlerinden ahz ve nez’ eylemek ve heyetlerini tebdil ve tağyir iltidirmek üzere konsoloslara mâ’rifet-i şer’le tenbih-i eşedd...” BOA, C.HR., Dosya No: 19, Gömlek No: 938.

⁶⁵ 5 Ca 1172 (4 Ocak 1759) tarihli fermanın sureti için bkz. Ahmet Refik, *Onikinci Asr-ı Hicri’de İstanbul Hayatı (1689-1785)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1988, s. 188-189.

Osmanlı tebası gayrimüslimlerin “*bizler düvel-i Nasara bayrağı altındayız*” diyerek “*cizye-i şer'iyye ve sair tekâlifleri*”, muafiyet iddiasıyla vermedikleri anlaşılmaktadır. Fermanda, ada yöneticilerine bu gibi durumların önüne geçilmesi için gerekli tedbirleri almaları emredilmiştir.⁶⁶

1785 tarihinde Kıbrıs'a gönderilen bir başka ferman, 1758 ve 1766 fermanlarına atıfta bulunarak konsolosların hala bazı Osmanlı gayrimüslim tebasına patent vermeye devam ettiklerini, patent alanların “*bayraklıyız*” diyerek muafiyet iddiasında bulduklarını, konsolosların da “*bayrağımız altındadır*” sözleriyle onları desteklediklerini belirtmektedir. Fermanda, Kıbrıs yöneticilerinden bu tür durumlara “*ruhsat ve cevaz*” göstermemeleri, gerekli vergileri tahsil etmeleri, reayanın Avrupalılar gibi giyinmelerine engel olmaları ve uyarıları dikkate almayanları cezalandırmaları emredilmiştir.⁶⁷ Ancak durumun engellenemediği yaklaşık 6 yıl sonra, 30 Eylül 1791 tarihli bir başka fermandan anlaşılmaktadır. Ferman, usulsüz uygulamaların devam etmekte olduğunu belirterek; engel olunmasını emrettikten sonra Avrupalılarla evlenen reaya kızlarının ve doğacak çocukların Avrupalı sayılmayacağı ve diğer Osmanlı tebası gibi cizye ve diğer vergilerini ödemeye devam etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, “*biz müste'men olduk*” diyerek “*cizye ve tekâliften muafiyet iddia*” edenler olur ise bu tür iddiaların asla dikkate alınmaması emredilmiştir.⁶⁸

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki konsolosların, ticaret dışındaki işlerle uğraşmaları XVIII. yüzyıldaki ticaret-diplomasi ilişkisindeki değişimin bir göstergesidir. Yüzyıl sonunda, konsolosların siyasi işlerle ilgilenmeleri durumu gittikçe artmış ve İngiltere bağlamında XIX. yüzyılın başından itibaren resmiyet kazanmıştır. 1804 yılında İstanbul'daki İngiliz elçisinin yanında ticari işlerle ilgilenmek üzere başka bir kişinin *Consul- General* (başkonsolos) olarak atanması ve ilerleyen yıllarda büyükelçinin sadece politik işlerle ilgilenmesi⁶⁹ ve nihayet 1825 yılında Levant Kumpanyası'nın lağvedilerek Türkiye'deki bütün temsilciliklerin İngiltere Dış İşleri Bakanlığı'na bağlanması, zamanın politik gerekliliklerindeki değişimin ve gelişimin en somut göstergesidir.⁷⁰ Nitekim, 1856 yılında Londra'da yayımlanan bir konso-

⁶⁶ KŞS, Defter No: 19/29-1.

⁶⁷ KŞS, Defter No: 21/27-2.

⁶⁸ KŞS, Defter No: 21/212-2.

⁶⁹ Wood, *Levant Company*, s. 184; Christine Laidlaw da bu gelişimi teyit etmektedir. Bkz. Laidlaw, *Levant'taki İngilizler*, s. 33.

⁷⁰ Wood, *Levant Company*, s. 199-202; Kocabaşoğlu, *Majesteleri'nin Konsolosları*, s.28-39. İngiliz konsoloslarının XIX. yüzyılda, görev algılarının değişimini göstermesi açısından Kocabaşoğlu'nun *Majesteleri'nin Konsolosları* adlı eseri son derece önemli bir araştırmadır. XIX. yüzyıl sonunda, İngiliz

los el kitabında, başlangıçta konsolosların görevlerinin ticari ağırlıklı olduğu fakat XIX. yüzyılda görev çerçevesinin son derece genişlediği belirtilmektedir.⁷¹ Eserin içeriğinden anlaşıldığına göre Levant ile diğer bölgeler arasında çeşitli uygulama farkları olmakla beraber, XIX. yüzyılda uluslararası hukuk ve deniz hukukunun belirginleşmeye başlamasıyla birlikte konsolosların görev ve yetkilerinin bu iki kavram dahilinde yeniden şekillendiği anlaşılmaktadır.

3. XVIII. Yüzyıl Kıbrıs İngiliz Konsolosları

İngiltere Nişan Defteri'nde bulunan konsolos kayıtları, XVIII. yüzyıl için, yüzyılın son yılları (1792-1799) hariç tam bir silsileyi takip etmektedir. Bu konsolos silsilesi aralıksız olarak 1792 yılına kadar gelmektedir. 1792'den 1799 yılına kadar geçen 7 yıl boyunca yeni bir konsolos atanıp atanmadığı konusu ise İngiltere Hadariye Defteri'ndeki iki kayıt sayesinde açıklığa kavuşmaktadır. Bu kayıtlarda Michael de Vezin ölünce, yerine Antonio Vondiziano'nun tayin edildiği ve kendisine evâsıt-ı 1214 Cemaziyelahir (9-18 Kasım 1799) tarihli konsolosluk vekâleti berati verildiği belirtilmektedir.⁷² Bir başka deyişle konsolos De Vezin'in 1792 yılındaki ölümünden 1799'da Antonio Vondiziano'nun konsolos atandığı süre içinde kalan 7 yılda Kıbrıs'ta ve Halep'te herhangi bir İngiliz konsolosu bulunmamıştır. Bu durumun başlıca sebepleri olarak Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları,⁷³ İngiltere-Fransa arasındaki ticari ve siyasi rekabetin doğurduğu korsanlık⁷⁴ ile İngiltere'de uygulamaya konulan karantina kanunu şartlarının Levant Kumpanya-

Konsolosluğu'nun İzmir'deki siyasi faaliyetleri için bkz. Funda Adıttar, *İzmir İngiliz Konsolosluğu ve Siyasi Faaliyetleri (1878-1914) İngiliz Konsolosluk Raporlarından*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2011. Sadece İngiliz konsoloslarının değil, XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan diğer Avrupalı konsolosların misyonlarının da siyasi bir nitelik kazanmalarını göstermeleri açısından bkz. Özveren, "Marsilya Ticaret Odası", s.15; Onur Kınılı, *19. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki Konsolosluk Faaliyetleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2009; Özgür Yılmaz, "Samsun'da Fransız Konsolosluğu'nun Kurulması ve Fransız Arşiv Belgelerine Göre Şehrin Durumu (1840-1870)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*: 8/16, (2014), s. 57-86; Özgür Yılmaz, "Victor Fontanier'nin Trabzon Konsolosluğu (1830-1832)" *OTAM*, 35 (2014), s. 153-195.

⁷¹ E. W. A. Tuson, *The British Consul's Manual: being a Practical Guide for Consuls, as well as for the Merchant, Shipowner and Master Mariner*, Longman and Co. Patternoster-Row, London 1856, s. 8-9.

⁷² *İngiltere Hadariye Defteri*, s.57, hüküm no:2 ve s.104, hüküm no:2.

⁷³ Elena Frangakis-Syrett, *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*, çev. Çiğdem Diken, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2006, s.147-149.

⁷⁴ Mübahat Kütükoğlu, "XVIII. Yüzyılda İngiliz ve Fransız Korsanlık Hareketlerinin Akdeniz Ticareti Üzerine Etkileri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 12, (1968), s. 57-71.

sı ticaretini olumsuz etkilemesi gösterilebilir.⁷⁵ Dolayısıyla Kumpanya, bölgedeki ticaretinin gerilemesi sebebiyle Kıbrıs ve Halep'te konsolos bulundurma gereği duymamış olmalıdır. 1799'da her iki yere birden konsolos gönderilmesinin nedeni ise Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal girişimi sebebiyle bölgenin yeniden önem kazanmasıdır.

İngiltere Nişan Defterinde atama kaydı bulunmayan ancak adı geçen ilk Kıbrıs İngiliz konsolosu Richard Westbrook'dur.⁷⁶ Bu konsolosun 1695 yılında İngiltere'ye gitmesi üzerine yerine Samuel Turner konsolos olarak atanmış⁷⁷ ve 1707 yılına kadar Kıbrıs İngiliz konsolosu olarak hizmet etmiştir.⁷⁸ Samuel Turner dahil Kıbrıs'ta XVIII. yüzyılda 18 konsolos görev yapmıştır. Özkul ve Wilson çalışmalarında Luke'a dayanarak, XVIII. yüzyılda Kıbrıs'ta görev yapan İngiltere konsoloslarının bazılarının "vekil" olduğunu belirtmekte iseler de İngiltere Nişan Defteri'nde sadece yüzyılın son konsolosu Antonio Vondiziano "vekil" olarak kaydedilmiştir. Söz konusu konsoloslar ve konsolosluk yılları aşağıdaki tabloda daha önceki çalışmalarla karşılaştırmalı şekilde ayrıntılı olarak sunulmuştur:

⁷⁵ Russell, *Levant Company 1753-1825*, s. 312-338.

⁷⁶ Bu isim İngiltere Nişan Defteri'nde Vestloda olarak kaydedilmiştir. Bkz. *İngiltere Nişan Defteri* s.61, hüküm no:46. Bir başka Osmanlı kaynağında bu isim Ritardo Vesrov Tomar Vilvor şeklinde geçmektedir. Bkz. BOA, AE. SSÜL.II, Dosya No: 17, Gömlek No: 1778. Bu isimle anılan kişi muhtemelen Richard Westbrook'tur. Wood'a göre Richard Westbrook 1689 yılında Kıbrıs'ta İngiliz konsolosu olarak bulunuyordu. Wood, *Levant Company*, s. 123; Luke bu konsolostan bahsetmemekte ise de Özkul, Hill ve Wilson Wood'a atfen Richard Westbrook'u konsolos olarak göstermektedir.

⁷⁷ *İngiltere Nişan Defteri*, s. 61, hüküm no: 46.

⁷⁸ *İngiltere Nişan Defteri*, s. 69, hüküm no: 90.

Tablo 1. XVIII. Yüzyıl Kıbrıs İngiliz Konsolosları⁷⁹

Özkul (2011⁸⁰)	Wilson (2011⁸¹)	Demiryürek –Yazar⁸²
Samuel Dorner (1698)	-	Samuel Turner 20-29 Eylül 1695- 15-24 Mart 1707
-	Robert Wakeman 1700-(?)	Robert Wakeman 15-24 Mart 1707-19 Ocak 1709
-	-	<i>Terenimor İsteron</i> 19 Ocak 1709-28 Şubat-9 Mart 1711
Drododi (1713)	-	George Broadway 28 Şubat-9 Mart 1711- 14 Aralık 1715
-	-	Alexander Akehurst 14 Aralık 1715- 24 Mayıs 1718
-	-	Harvey Petty 24 Mayıs 1718- 3 Mart 1723
-	-	<i>Covan Heferman</i> 3Mart 1723-26 Mayıs 1727
-	-	Thomas Showsbridge 26 Mayıs 1727- 24 Mart 1729
George Barton 1730-1732	George Barton (?)- 1730	-
-	-	Robert Barton 24 Mart 1729- 5 Nisan 1732
William Purnell 1732-1733	William Purnell 1732-1733	William Purnell 5 Nisan 1732-7 Mayıs 1736
Stiles Lupart 1735-1738	Stiles Lupart 1735-1738	Stiles Lupart 7 Mayıs 1736-28 Kasım 1738
George Barton 1738-9(?) -1741	George Barton 1738-?	George Barton 2 Kasım 1738- 24 Ocak 1741
George Wakeman 1741-1753	George Wakeman 1745(?) -1753 ⁸³	George Wakeman 24 Ocak 1741- 3-12 Mart 1757

⁷⁹ Listedeki konsolos isimlerinden tam olarak bilinenler İngilizce isimleriyle, bilinmeyenler ve sadece Osmanlı kaynaklarında geçenler ise Osmanlı belgelerinde kaydedildiği şekliyle italik olarak yazılmıştır.

⁸⁰ Özkul, Luke'un verdiği listeyi Kıbrıs Şer'îye Sicillerine dayanarak geliştirmiş olduğundan burada Luke'un değil Özkul'un listesinin verilmesi uygun bulunmuştur. Özkul, "The Consuls and Their Activities", s. 256-257; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 316-317.

⁸¹ David Wilson, "List of British Consular Officials", s. 33-34.

⁸² Bu liste İngiltere Nişan Defteri'ndeki kayıtlara göre hazırlanmıştır. Bkz, *İngiltere Nişan Defteri*, (sayfa/hüküm no), 61/46; 69/90; 70/101; 71/108; 72/118; 75/135; 76/141; 77/146; 81/181; 84/206; 85/215; 86/225; 106/331; 106/333; 117/394; 124/427; 128/462; 132/495.

⁸³ Wilson, George Wakeman'ın görev süresiyle ilgili ayrıca 1736-1751 tarihini de vermekte ancak hangisinin daha doğru olduğu konusunda bir fikir beyan etmemektedir.

Alexander Drummond 1753-1759 (Halep & Kıbrıs)	Alexander Drummond 1751-1758 (Halep & Kıbrıs)	-
John Boddington 1758-1762	John Boddington 1759-1762	John Boddington Vekâleten 3-12 Mart 1757 ⁸⁴ - 23 Temmuz 1757 Asaleten 23 Temmuz 1757- 4 Ekim 1759
John Brand Kirkhouse 1762-1763	John Brand Kirkhouse 1762-1763	-
Timothy Turner 1763-1768	Timothy Turner 1763-1768	Timothy Turner 4 Ekim 1759-16 Mart 1769
William Baldwin (?)-1771	William Baldwin (?)-1771	-
William Bashley Turner 1771-1776	William Bashley Turner 1771-1776	-
John Baldwin 1776-1781	John Baldwin 1776-1781	John Baldwin 16 Mart 1769- 9 Eylül 1774 ⁸⁵
-	-	John Boddington (2.defa) 9 Eylül 1774- 7 Ocak 1778
Nicholas Caprara 1784-1785	Nicholas Caprara 1784-1785	-
Michael de Vezin (Halep & Kıbrıs) 1776-1792	Michael de Vezin (Halep & Kıbrıs) 1776-1792	Michael de Vezin 7 Ocak 1778- 1792 ⁸⁶

⁸⁴ İngiltere Nişan Defteri'ne göre Wakeman'ın ölmesi ve yerine Boddington'un konsolos atanması 23 Temmuz 1757 tarihinde meydana gelmiştir. Ancak İngiltere Mahlut Defterine göre Wakeman'ın ölmesi üzerine Boddington 3-12 Mart 1757 tarihinde vekaleten Kıbrıs İngiliz konsolosu atanmıştır. Bkz. BOA, A.DVN. DVE.d 36/2 *İngiltere Mahlut Defteri*, s. 55, hüküm no:207.

⁸⁵ Boogert, İngiliz arşivine dayanarak 1772 yılında adadaki İngiliz konsolosunun öldüğünü ve Fransız konsolosu Astier'in İngiltere konsolos vekili olduğunu yazmaktadır. Osmanlı kaynaklarında buna dair bir emare yoktur. Boogert, Mauritis H. van Den, "European Patronage in the Ottoman Empire: Anglo-Dutch Conflicts of Interest in Aleppo (1703-1755)", Edited by Alastair Hamilton, Alexander H. de Groot, Maurits H. van Den Boogert, *Friends and Rivals in the East*, Brill, Leiden Boston Köln 2000, s. 190.

⁸⁶ Osmanlı kaynakları ölüm yılını kesin olarak vermeyip sadece 1793 yılından önce öldüğünü belirtmektedir. Bkz. *İngiltere Hadariye Defteri*, s.57, hüküm no:2. Ancak Kıbrıs'ta bulunan mezar taşında "En iyi ve en yüce Tanrı'ya, burada Fransa kökenli, Londra'da doğmuş olan, Michael de Vezin yatıyor. Britanya Kralı'nın kalkan taşıyıcısı, O'nun tarafından konsolos olarak Halep'e ve Kıbrıs'a gönderildi. Bu görevi vakur, mükemmel biçimde [14] yıl boyunca sürdürdü ve 1792 kurtuluş yılında ve elli bir yaşında hayattan ayrıldı. Onun ansına çok sevgili eşi, Alman asıllı, Venedik doğumlu Elisabeth Pfauz, yas tutarak bu anıtı yerleştirdi." Yazmakta olduğu için 1792 yılında öldüğü anlaşılmaktadır. Vezin'e ait mezar kitabesini bizimle paylaşan Prof. Dr. Denys Pringle'a ve metni Latince'den Türkçeye çeviren Doç. Dr. Gümeç Karamuk'a teşekkür

Pietro Crutta 1792-1799	Pietro Crutta (?)	-
Antonio Vondiziano 1799-1840	Antonio Vondiziano 1799-1841	Antonio Vondiziano 9-18 Kasım 1799 ⁸⁷ - 17 Aralık 1838 ⁸⁸

Yukarıdaki tabloya göre, XVIII. yüzyılda Kıbrıs'ta İngiliz konsolosu olarak en uzun süre görev yapan isim George Wakeman'dır. Kıbrıs İngiliz konsoloslarından George Wakeman, 1726 yılında Halep'te ticaret yapmak üzere Levant Kumpanyası'na kaydolmuş bir tüccardır.⁸⁹ Wakeman'ın 1735 yılında Akka'da ikamet ettiği, Halep'te sakin İngiliz tüccarı Felon'un ortağı olarak ticaretini sürdürdüğü ve aynı zamanda Halep İngiltere konsolosu adına Akka'da konsolos vekilliği yaptığı anlaşılmaktadır.⁹⁰ David Wilson'un, Wakeman'ın 1740 yılında Nevil Coke'un ölümü üzerine Halep konsolos vekilliğine atandığı bilgisini⁹¹ Osmanlı kaynakları da doğrulamaktadır. Buna göre Nevil'in ölümü üzerine, yerine atanan konsolos Halep'e varıncaya dek George Wakeman, Halep konsolos vekilliğine tayin edilmiştir.⁹² Nevil'in yerine atanan Nathaniel Micklethwait'in 21 Şubat 1740 tarihinde atandığı düşünülürse Wakeman'ın Halep konsolos vekilliği kısa süreli olmuştur denilebilir. Wakeman bu görevden bir yıl sonra, 1741 yılında, Kıbrıs İngiliz konsolosluğuna atandığında Doğu Akdeniz'de 15 yıllık bir ticari ve idari deneyime sahip bulunuyordu. Wakeman'ın Kıbrıs'taki konsolosluk süresi ise yaklaşık 15 yıldır.

Wakeman'ın ardından en uzun süre görev yapan isimlerin Michael de Vezin (14 yıl), Timothy Turner (11 yıl) ve Samuel Turner (11 yıl) olduğu görülmektedir. Osmanlı kaynakları Kıbrıs İngiliz konsoloslarının tayin nedenlerini de açıklamaktadır. Buna göre 20-29 Eylül 1695 tarihinde konsolos olarak atanan Samuel Turner'in atanma nedeni kendisinden önceki konsolos Richard Westbrook'un İngiltere'ye gitmesidir.⁹³ Samuel Turner'in 1707 yılı başlarında ölümü üzerine

ederiz. Vezin'in konsolosluk yaptığı süre Excerpta Cypria'da 16 yıl olarak verilmektedir. Bkz. Claude D. Cobham, *Excerpta Cypria, Materials for a History of Cyprus. With an Appendix on Bibliography of Cyprus*, Cambridge 1908, s.368. Ancak Osmanlı kayıtları Vezin'in 14 yıl konsolosluk yaptığını göstermektedir. Kitabede ilgili kısım kırık olduğu için Osmanlı kaydı esas alınmıştır.

⁸⁷ *İngillere Hadariye Defteri*, s.104, hüküm no: 2.

⁸⁸ George Hill, *A History of Cyprus*, vol. 4, Cambridge University Press, Cambridge 1952, s. 180.

⁸⁹ Gülay Webb Yıldırım, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İngiliz Tıftık Ticareti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 224.

⁹⁰ *2 Numaralı Mora Ahkâm Defteri*, s.127/3.

⁹¹ Wilson, "List of British Consular Officials", s. 36.

⁹² *2 Numaralı Mora Ahkâm Defteri*, s. 151/2.

⁹³ *İngillere Nişan Defteri*, s. 61, hüküm no: 46.

yerine Robert Wakeman atanmıştır.⁹⁴ Kıbrıs'taki İngiliz konsoloslarından sadece John Boddington, 1757-1759 ve 1774-1778 yılları arasında iki defa konsolosluk yapmıştır. XVIII. yüzyılda Kıbrıs'taki İngiliz konsoloslarının atanma nedenleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2. Konsolosların Görev Süreleri ve Atanma Nedenleri

Konsolosun Adı	Görev Süresi	Atanma Nedeni
Samuel Turner	20-29 Eylül 1695- 15-24 Mart 1707	Selefinin İngiltere'ye gitmesi
Robert Wakeman	15-24 Mart 1707-19 Ocak 1709	Selefinin ölmesi
<i>Terenimor İsteron</i>	19 Ocak 1709-28 Şubat-9 Mart 1711	Selefinin ölmesi
George Broadway	28 Şubat-9 Mart 1711- 14 Aralık 1715	Selefinin ölmesi
Alexander Akehurst	14 Aralık 1715- 24 Mayıs 1718	Selefinin azledilmesi
Harvey Petty	24 Mayıs 1718- 3 Mart 1723	Selefinin azledilmesi
<i>Covan Hejerman</i>	3 Mart 1723-26 Mayıs 1727	Selefinin azledilmesi
Thomas Showsbridge	26 Mayıs 1727- 24 Mart 1729	Selefinin ölmesi
Robert Barton	24 Mart 1729- 5 Nisan 1732	Selefinin ölmesi
William Purnell	5 Nisan 1732-7 Mayıs 1736	Selefinin azledilmesi
Stiles Lupart	7 Mayıs 1736-28 Kasım 1738	Selefinin azledilmesi
George Barton	2 Kasım 1738- 24 Ocak 1741	Selefinin azledilmesi
George Wakeman	24 Ocak 1741- 3-12 Mart 1757	Selefinin ölmesi
John Boddington	3-12 Mart 1757- 4 Ekim 1759	Selefinin ölmesi
Timothy Turner	4 Ekim 1759-16 Mart 1769	Selefinin azledilmesi
John Baldwin	16 Mart 1769- 9 Eylül 1774	Selefinin ölmesi
John Boddington (2.defa)	9 Eylül 1774- 7 Ocak 1778	Selefinin İngiltere'ye gitmesi
Michael de Vezin	7 Ocak 1778- 1792	Selefinin azledilmesi
Antonio Vondiziano	9-18 Kasım 1799- 7-17 Eylül 1838	Selefinin ölmesi

4. Konsolos Yardımcıları

Kıbrıs İngiliz konsolosları Tuzla'da ikamet etmekte, ancak adadaki diğer şehirlerde zaman zaman yardımcıları bulunmaktaydı. David Wilson'a göre, Magosa'da 1820 yılında Pietro Brunoni, Limasol'da 1799 yılında Demetritos Francoudes, 1810 yılında Nicholas Francoudes, Baf'da 1799'dan 1826'ya kadar Andrea Zimbulachi ve 1826'dan sonra ise Smith Zimbulachi konsolos yardımcısı olarak görev yapmıştır. Ayrıca, Lefkoşa'da 1758 yılında Anceli Hristofaci ve 1870'de de Petraki adlı kişiler konsolos yardımcısı olarak çalışmışlardır.⁹⁵ Bununla birlikte

⁹⁴ *İngiltere Nişan Defteri*, s. 61, hüküm no: 46.

⁹⁵ Wilson, "List of British Consular Officials", s. 35; Özkul, "The Consuls and Their Activities", s. 256. 1806 yılında Kıbrıs'a gelen Ali Bey de Limasol'da Demetritos Francoudes'in İngiliz konsolos

18. yüzyılda adayı ziyaret eden 3 İngiliz seyyah Limasol'da konsolos yardımcısı bulunduğuna işaret etmektedirler. 1738 yılında Kıbrıs'a gelen Richard Pococke, kendisini Limasol'da aslen bir Rum olan İngiliz konsolos vekilinin ağırladığını belirtmektedir.⁹⁶

Richard Pococke'dan yaklaşık 50 yıl sonra Limasol'a uğrayan bir başka İngiliz seyyah John Siphthorp da Limasol'da bir Rum İngiliz konsolos yardımcısı tarafından misafir edilmiştir. Siphthorp, Limasol'daki konsolos yardımcısının, bir Rum'dan alışık olmadığı şekilde kendilerini son derece nazikçe karşıladığını ve ücret istemeden evinde ağırladığını belirtmektedir. Siphthorp, durumu Lefkoşa'daki Danimarka tercümanı ile karşılaştırmakta ve tercümanın kendisini davet etmiş olmasına rağmen akşam yemeği için ücret istemesini utanç verici bulduğunu ifade etmektedir.⁹⁷

Pococke ve Siphthorp, Limasol'daki konsolos vekili hakkında başka bilgi vermezlerken, 1800 yılında adaya gelen William Wittman, Limasol'da Signor Demetrio Nicolo Frankuli (Demetrios Frangoudes) adlı bir İngiliz konsolos yardımcısı tarafından kendisine yardımcı olunduğunu ifade etmektedir.⁹⁸ Adadaki bu konsolos yardımcılarının İngiliz tüccar ve seyyahlarının işlerini görmek dışında hem konsolosları hem de kendileri hesabına ticari işlere giriştikleri de düşünülebilir.

5. Konsolos Tercümanları

Büyükelçiler ve konsoloslar, Osmanlı topraklarında işlerini yürütebilmek, çeşitli yazışmaları gerçekleştirebilmek veya tüccarlarının haklarını kadı mahkemesinde savunabilmek için büyük ölçüde tercümanlara ihtiyaç duymaktaydılar. Bunun sebebi yakın tarihe kadar neredeyse hiçbir elçi veya konsolosun Türkçeyi bilmiyor olmasından kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde 19. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı devlet adamlarının herhangi bir Avrupa dilini konuşamıyor olmaları da devlet kademelerinde tercüman istihdam edilmesi gerekliliğini doğurmuştur.⁹⁹

yardımcısı olduğunu belirtmektedir. Cobham, *Excerpta Cypria*, s. 419.

⁹⁶ Paul W. Wallace and Andreas G. Orphanides, *Sources for the History of Cyprus*, vol. V, English Texts: Frankish and Turkish Period, Greece and Cyprus Research Center, New York 1998, s. 37; Cobham, *Excerpta Cypria*, s. 252.

⁹⁷ Orphanides, *Sources for the History of Cyprus*, s. 110-111; Cobham, *Excerpta Cypria*, 325-338.

⁹⁸ Orphanides, *Sources for the History of Cyprus*, s. 120.

⁹⁹ Konsolos tercümanlarının seçimi, tayini, görevleri ve imtiyazlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Çiçek, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Konsolosluk Tercümanları", *Tarih ve Toplum*, 146, (1996), s.81-87; Erdoğan, "Avrupalı Konsoloslar ve Tercümanlar", 239-249; Kenan İnan, "Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri", *Tarih ve Toplum*,

Konsolosların istihdam ettikleri tercüman sayısı şehrin ticaret hacmine göre değişiklik göstermekle beraber bu sayı çoğunlukla bir ya da iki kişiden ibaretti. Özkul, incelediği dönemde Kıbrıs'ta 13 İngiliz konsolos tercümanının (Lazanya veled-i Pavlo, Zevani Karuda, Konstantin veled-i Luizo, Hristofi, Konstantin veled-i Hristofi, Ancelo veled-i İstefane, Androniko Gerolamo, Yasef veled-i Şahbaz, Anton Agop, Tomama Kasari, Yorgi veled-i Nikola, Kirkor veled-i Serkis ve Serkis veled-i Avak) görev yaptığını belirtmektedir.¹⁰⁰ Ancak bu isimlerden Hristofi tercüman değil tüccardır.¹⁰¹ Tomama Kasari konsolos tercümanı değil İngiliz komutanı Smith'in şahsi tercümanıdır.¹⁰² Anton Agop ise Michael de Vezin'in varislerinin Kıbrıs'taki alacaklarını tahsil etmek için görevlendirilen vekilleri ve tercümanlarıdır.¹⁰³ Yasef veled-i Şahbaz ile Androniko Gerolamo Kıbrıs İngiliz konsoloslarının Avusturya ve Danimarka konsolos vekilliklerine istinaden istihdam ettikleri tercümanlar olup, doğrudan İngiltere konsolos tercümanı değildiler.

Çalışmamızda, 18. yüzyılda Kıbrıs İngiliz Konsolosluğu çatısı altında tercümanlık yaptığı tespit edilen 10 isim bulunmaktadır (Adam veled-i Selimati, Konstantin Diloberti, Anceli veled-i Senti, Dimitri veled-i Konstantin, Aleksandri veled-i Palyoliko, Yorgi veled-i Nikolo, Kirkor veled-i Serkis, Hristofaki veled-i Konstantin, Krona/Zevani Karuda ve Serkis veled-i Ovak/Avak). Kıbrıs İngiliz konsoloslarının diğer Avrupa devletleri adına konsolos vekili olarak istihdam ettikleri tercüman sayısı ise 5'tir (Androniko Gerolamo, Yoseb veled-i Şirbaze/Şahbaz, Hristodulo veled-i Şirbaze, Marat veled-i Hristodulo Şirbaze).

18. yüzyılda adada İngiltere adına görev yapan en eski tercüman Adam veled-i Selimati'dir. Selimati, 21 Kasım 1691 tarihinde tercüman Mihal'in ölmesi üzerine onun yerine beratla tercüman olarak atanmıştır.¹⁰⁴ Selimati, görevini yaklaşık 11 yıl sürdürdükten sonra 30 Kasım-9 Aralık 1702 tarihinde ölmüş ve yerine Konstantin Diloberti'ye tercümanlık beratı verilmiştir.¹⁰⁵ Bununla birlikte, Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerinden anlaşıldığına göre 17. yüzyıl sonlarında Lazanya veled-i Pavlo da Kıbrıs İngiliz konsolosunun tercümanıydı.¹⁰⁶ Ancak kendisinin

26/154, (1996), s. 196-201.

¹⁰⁰ Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 336-337.

¹⁰¹ KŞS, Defter No: 8/38-2.

¹⁰² KŞS, Defter No: 22/91-1.

¹⁰³ "müld-i meşfûrun vârisleri taraflarından vekilleri olan Anton Agop nâm tercümân", Bkz. *İngiltere Hadariye Defteri*, s.57, hüküm no:2 ve s.101, hüküm no: 1; KŞS, Defter No: 21/271-2.

¹⁰⁴ *İngiltere Nişan Defteri*, s. 57, hüküm no: 17.

¹⁰⁵ *İngiltere Nişan Defteri*, s. 69, hüküm no: 90.

¹⁰⁶ Özkul, Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 336.

hangi yıllar arasında tercümanlık yaptığı tam olarak tespit edilememiştir. Tercüman Konstantin Diloberti'nin azlinden sonra yerine atanan Anceli veled-i Senti, öldüğü tarih olan 1739'a kadar yaklaşık 8 yıl tercümanlık görevini yürütmüştür.¹⁰⁷ Ancak Anceli veled-i Senti'nin yerine Kıbrıs'a başka bir tercüman atanmamış, beratı 1741 yılında Atnas veled-i Dimitraki'ye verilerek tercümanlık kadrosu İstanbul'da ikamet eden İngiliz elçisinin yanına nakledilmiştir.¹⁰⁸

Dimitri veled-i Konstantin'e 1720 yılında berat verilerek tercüman atanması suretiyle daha önce bulunmayan bir tercümanlık kadrosu oluşturulmuştur. Dimitri veled-i Konstantin'in tercüman atanması konusunda İngiliz elçisinin, Osmanlı sultanına sunduğu arzuhalde "*Kıbrıs iskelelerine mürur ve ubur iden İngiltere sefâyini ricâlinin umurlarını görmek için bir tercümana muhtaç olunduğu*" belirtilmektedir. Elçi, Dimitri veled-i Konstantin'in "*tercüman nasb ü tâ'şyin*" olunması için "*ahûdname-i hümayun ve olup-geldiği üzere*" berat talep etmiş ve isteği doğrultusunda yeni atanan tercüman için nişan-ı hümayun yazılmıştır.¹⁰⁹

Dimitri veled-i Konstantin, ölüm yılı olan 1755'e kadar tercümanlık görevini sürdürmüş ve bu tarihte yerine Aleksandri veled-i Palyoliko'ya berat verilmiştir. Palyoliko, 1772 yılında öldüğünde ise beratı Yorgi veled-i Nikolo'ya verilmiştir.¹¹⁰ Nikolo, 18. yüzyılda Kıbrıs adasında görevini en uzun süre yürüten İngiltere tercümanıdır. 1774 ve 1790 yıllarında iki kez beratının yenilenmiş olması kendisinin bu görevi aralıksız olarak yürüttüğüne işaret etmektedir. Nikolo, 1799 yılında öldüğünde, yaklaşık 37 yıldır adadaki İngiliz konsolosları adına tercümanlık yapmaktaydı. Nikolo'dan boşalan tercümanlık kadrosuna 23 Mayıs 1799 tarihinde Kirkor veled-i Serkis atanmıştır.¹¹¹ Ancak Serkis'in fiilen tercümanlık yapmadığı anlaşılınca başka bir mahalde ikamet edip Kıbrıs'la alakasının olmadığı gerekçesiyle 23 Eylül- 2 Ekim 1806 tarihinde beratı iptal edilmiş ve tercümanlık kaydı silinmiştir.¹¹²

XVIII. yüzyılda Kıbrıs İngiltere konsoloslarının tercümanlığı hizmetinde bu-

¹⁰⁷ 2 Numaralı Mora Ahkam Defteri, s. 144/2.

¹⁰⁸ İngiltere Nişan Defteri, s. 80, hüküm no: 174. 10 Ağustos 1747 tarihinde Dimitraki öldüğünde ise, bu kadroya ait berat Dimitri veled-i Papa Anastas'a verilmiş ve kendisi Draç İngiliz konsolosu yanına tercüman olarak atanmıştır. Bkz. İngiltere Nişan Defteri, s. 86, hüküm no: 226.

¹⁰⁹ İngiltere Nişan Defteri, s. 73, hüküm no: 124.

¹¹⁰ İngiltere Nişan Defteri, s. 119, hüküm no: 405.

¹¹¹ İngiltere Nişan Defteri, s. 132, hüküm no:495; KŞS, Defter No: 22/126-2; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s.339.

¹¹² İngiltere Nişan Defteri, s. 141, hüküm no:593; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 340-341.

lunduğu anlaşılan üç isim daha vardır. Bunlardan ilki 1742-1746 yılları arasında görev yapmış olan Hristofaki veled-i Konstantin'dir. Konstantin bu göreve, elçi yanındaki bir tercüman, Atnas veled-i İstilandî'nin azledilmesi sonucunda getirilmiş ve kadrosu İstanbul'dan Kıbrıs'a nakledilmiştir. Ancak Konstantin'in tercümanlığı uzun süreli olmamış, 1746 yılında görevden azledilmiş, beratı ise Yanaki Pondika'ya verilerek tercümanlık kadrosu Selanik'e nakledilmiştir.¹¹³ Hemen hemen aynı tarihlerde tercümanlık yaptığı anlaşılan bir diğer isim de Krona'dır. Kendisinden bahsedilen Nisan 1744 tarihli ilk kayıta, konsolos George Wakeman'ın baş tercümanı olduğu ve İngiltereli müstemem taifesinden iki kişinin evlerinde öldürülmesi sonucu ortaya çıkan davada İngiltere konsolosunu temsil ettiği anlaşılmaktadır.¹¹⁴

18. yüzyılın sonunda İngiltere konsolosluğu adına tercümanlık yapmış son isim Serkis veled-i Ovak'tır. İstanbul'daki İngiliz elçisinin baş tercümanı öldüğünde, tercümanlık kadrosu Kıbrıs'a nakledilerek Serkis'e tercümanlık beratı verilmiştir. Serkis, 12 Kasım 1798'den 23 Eylül- 2 Ekim 1806'ya kadar elinde tercümanlık beratı bulundurmıştır.¹¹⁵ 1806 yılında ülke genelinde bir berat sayımı yapılmış, bunun sonucunda tercümanlık yapmayan veya farklı yerlerde ikamet eden kişilerin berat kayıtları silinmiştir.¹¹⁶ Nitekim Serkis veled-i Ovak'ın beratı da bunlardan biridir. İlgili kayda göre Serkis veled-i Ovak, “*şürut-ı beratına mugayir hareket ile aher mahalda sakin olduğu*” için “*fermân-ı âli mucübince beratı terkîn*” olunmuştur.¹¹⁷ Serkis veled-i Ovak, hemen hemen kendisiyle aynı tarihlerde Kıbrıs İngiliz konsolosluğunda tercümanlık yapmış olan Kırkor veled-i Serkis'in babasıdır. Bu iki tercüman muhtemelen tercümanlık beratının kendilerine sağladığı imtiyazlardan yararlanarak daha avantajlı ticaret yapmak isteyen kimselerdir. Nitekim her ikisinin de beratının 1806 yılında iptal edilmesi, bu durumun bir sonucudur.

¹¹³ 2 Numaralı Mora Ahkam Defteri, s.167/4; İngiltere Nişan Defteri, s. 87, hüküm no: 232.

¹¹⁴ 2 Numaralı Mora Ahkam Defteri, s.179/3. Benzer şekilde, 1750 yılında Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerine yansıyan bir başka olayda kendisinden konsolos Wakeman'ın vekili ve tercümanı olarak bahsedilmektedir. Krona/Karuda?, eski tercümanlardan olup, öldüğünde mirası borçlarını kapatmaya yetmeyen Hristofaki veled-i Konstantin'in evinin satılmasında konsolos Wakeman'ın vekili ve tercümanı konumundadır. Bkz. KŞS, Defter No: 16/180-1.

¹¹⁵ İngiltere Nişan Defteri, s. 141, hüküm no: 591.

¹¹⁶ KŞS, Defter No: 24/169-1 ve Defter No: 24/175-2.

¹¹⁷ İngiltere Nişan Defteri, s. 141, hüküm no: 591; Ali Efdal Özkul, “Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Adasında Faaliyet Gösteren Konsoloslar ve Faaliyetleri”, *Kıbrıs'ta Osmanlı İzleri*, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayını, Lefkoşa 2014, s. 521.

Tablo 3. 18. Yüzyılda Kıbrıs İngiliz Konsolosluğu Tercümanları

Tercüman	Görev Süresi
Adam veled-i Selimati	21 Kasım 1691-9 Aralık 1702
Konstantin Hristofi/Diloberti	9 Aralık 1702- 3 Haziran 1731
Anceli veled-i Senti	3 Haziran 1731- 22 Ocak- 2 Şubat 1739
Hristofaki veled-i Konstantin	26 Mayıs- 4 Haziran 1742 -13 Temmuz 1746
Krona/Zevani Karuda?	?1744-1753?
Dimitri veled-i Konstantin	29 Ocak 1720- 13 Kasım 1755
Aleksandri veled-i Palyoliko	13 Kasım 1755- 28 Haziran 1772
Yorgi veled-i Nikolo	28 Haziran 1772 -23 Mayıs 1799
Kirkor veled-i Serkis	30 Mayıs 1799-23 Eylül-2 Ekim 1806
Serkis veled-i Ovak/Avak	12 Kasım 1798- 23 Eylül- 2 Ekim 1806

Adadaki İngiliz konsolosları, zaman zaman diğer Avrupa ülkeleri adına vekillik yaptıkları için yukarıda zikredilen tercümanların yanı sıra ilgili devletler adına yanlarında ilave tercümanlar bulundurmaktaydılar. Örneğin George Wake-man, 1749 yılında Roma İmparatorluğu (Avusturya) konsolos vekili olarak atanınca, adaya gelip giden Avusturya tebasının işlerini görebilmesi için bir tercümana ihtiyaç duymuş ve 11 Ekim 1749 tarihinde Androniko veled-i Yerolim'i (Androniko Gerolama) Avusturya Konsolos vekili tercümanı olarak atamıştır.¹¹⁸ Benzer şekilde Kıbrıs Şer'ıye Sicillerinde yer alan 22 Kasım 1750 tarihli fermana göre, bu tarihte Anastas veled-i Nikola, Roma İmparatorluğu'nun Kıbrıs konsolos vekili yanında tercüman olarak atanmıştır.¹¹⁹ 11 Ocak 1765 tarihinde berat alan Yoseb veled-i Şirbaze de İngiltere konsolosları yanında bu şekilde görev yapan tercümanlardan biridir. Kendisi 1765 yılında Danimarka elçisinin arzıyla, Kıbrıs İngiliz konsolosu ve Danimarka konsolos vekili Timothy Turner'ın yanında görevlendirilmiştir.¹²⁰ Yoseb'in ölümü üzerine 11 Ocak 1783 tarihinde yerine oğlu Hristodulo veled-i Şirbaze Danimarka konsolos vekili yanında tercüman atanmıştır.¹²¹

¹¹⁸ KŞS, Defter No:16/160-1; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 337-338.

¹¹⁹ KŞS, Defter No:16/189-1; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 338.

¹²⁰ "Danimarka Kralı'nın Âsîdâne-i Sa'âdetinde mukim elçisi (...) arzuhâl gönderiüp (...) Kıbrıs cezâresinde vâki' Tuzla nâm mahalde İngiltere konsolosu olup Danimarkalı tarafından bâ-emr-i âli Konsolos Vekili olan Timothy Turner nâm İngilterelümin yanında tercümânlık hizmetinde olan râfi'i tevkî-i refî'u ş-şân-ı hâkânî Yasef veled-i Şahbaz nâm tercümân bî-berât olmağla ahüdâne-i hümayûn mücebince olupgeldiği üzere müceddeden berât-ı şerîfîm verilmek bâbında inâyet ricâ itmegün....", KŞS, Defter No: 20/83-1; Erdoğan, bu tercümanın Kıbrıs Sicillerindeki beratını yayınlamıştır. Bkz. Erdoğan, *Kıbrıs'ta Osmanlılar*, s. 427-428. Bu isim Kıbrıs Şer'ıye Sicilinde Yasef veled-i Şahbaz şeklinde geçse de Danimarka Nişan Defteri'nde Yoseb veled-i Şirbaze şeklinde kayıtlıdır. Bkz. BOA, *Danimarka Nişan Defteri*, 11/1, s.105, hüküm no: 31.

¹²¹ *Danimarka Nişan Defteri*, 11/1, s. 112, hüküm no: 52; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 338.

Hristodulo'nun aynı yıl ölümü üzerine, 15 Ekim 1783 tarihinde tercüman atanan oğlu Marat veled-i Hristodulo Şirbaze'nin tercümanlığı Haziran 1806'ya kadar devam etmiş, bu tarihte berat şartlarına aykırı olarak Kıbrıs dışında ikamet ettiği gerekçesiyle tercümanlık beratı iptal edilmiştir.¹²² Bu şekilde söz konusu ailenin 1765 yılında başlayarak; yaklaşık 40 yıl ve 3 kuşak boyunca tercümanlık beratına sahip oldukları görülmektedir.

6. Kıbrıs İngiliz Konsolosluğu'nun Halep Konsolosluğu'na Bağlılığı Meselesi

Luke, Kıbrıs'taki ilk İngiliz konsolos vekilinin 1626 yılında görevde bulunan Petro Savioni olduğunu, 1636 yılında bu göreve Richard Glover'in tayin edildiğini ve Kıbrıs Konsolosluğu'nun Halep konsolosluğuna bağlı bulunduğunu yazmaktadır.¹²³ Wood ise Kıbrıs'taki İngiliz konsolos vekilinin Larnaka'da ikamet ettiğini ve konsolosluğun 1722 yılında Halep Konsolosluğu'ndan ayrılarak bağımsız olduğunu belirtmektedir.¹²⁴ Özkul, her iki çalışmasında da Wood'a atfen Kıbrıs İngiliz Konsolosluğu'nun 1722 yılına kadar Halep'e bağlı olduğunu yazmaktadır.¹²⁵ Ancak incelenen XVIII. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında Kıbrıs Konsolosluğu'nun Halep Konsolosluğu'na bağlı olduğuna dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır.¹²⁶

Bir diğer mesele Halep konsolosu Alexander Drummond'un Halep konsolosu olduğu dönemde, Kıbrıs'tan da sorumlu olup olmadığı konusudur. Luke¹²⁷ ve Wilson¹²⁸, Alexander Drummond'un Halep konsolosu iken Kıbrıs konsolosu olarak da hizmet ettiğini ileri sürmektedirler. Wood'un Halep konsolos listesinde ise Alexander Drummond'un Kıbrıs'tan da sorumlu olduğuna dair bir bilgi yoktur.¹²⁹ Drummond, Luke'a göre (1753-1759) yıllarında, Wilson'a göre (1751-1755) yılları arasında hem Halep hem de Kıbrıs İngiliz konsolosuydu. Katherine Turner,

¹²² *Danimarka Nişan Defteri, 11/1*, s. 112, hüküm no: 53.

¹²³ Luke, *Cyprus Under the Turks*, s. 87-88.

¹²⁴ Wood, *Levant Company*, s. 123.

¹²⁵ Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 315, 318; Özkul, "The Consuls and Their Activities", s. 252.

¹²⁶ Kıbrıs Venedik konsolosunun Halep'ten de sorumlu olduğuna dair bkz. Mehmet Demiryürek, "The Commercial Relations Between Venice and Cyprus After the Ottoman Conquest (1600-1800)", *Levant*, 42/2, (2010), s. 245. İngilizler için de benzer bir durum olsaydı Osmanlı kaynakları büyük bir ihtimalle bundan bahsedirdi.

¹²⁷ Luke, *Cyprus Under the Turks*, s. 276.

¹²⁸ Wilson, "List of British Consular Officials", s. 36.

¹²⁹ Wood, *Levant Company*, Appendix II.

Drummond'un Kıbrıs konsolosluğuna değinmemekte ve sadece 1754-1756 yılları arasında Halep konsolosluğu görevini icra ettiğini belirtmektedir.¹³⁰

Osmanlı kaynaklarına göre Alexander Drummond¹³¹ 11 Şevvâl 1164 (2 Eylül 1751) tarihinde Halep konsolosu olarak atanmıştır. İlgili kayda göre “*Medine-i Haleb ve ânâ tabi iskelelere gelüb giden İngilterelü ve ânâ tabi olan tüccar taifesinin umûr ve hususların rü’yet için (...) Aleksander Drumen nâm İngilterelü konsolos nasb ü tayin*” olunmuştur.¹³² Padişah değişikliklerinden dolayı Drummond'un beratı 26 Cemaziyelevvel 1168 (10 Mart 1755)¹³³ ve 8 Rebiülevvel 1171 (20 Kasım 1757)¹³⁴ tarihlerinde yenilenmiştir. Gerek ilk tayini ve gerekse berat yenileme zamanlarına ait kayıtların hiçbirinde Drummond'un konsolos olarak Kıbrıs'tan da sorumlu olduğuna işaret eden bir bilgi yoktur. Drummond, 22 Zilkade 1171 (28 Temmuz 1758) tarihine kadar Halep konsolosu olarak görev yapmış, bu sıralarda İngiltere'ye gitmek istediğinden yerine Francis Browne Halep konsolosluğuna tayin edilmiştir.¹³⁵ Dolayısıyla Alexander Drummond 2 Eylül 1751-28 Temmuz 1758 tarihleri arasında ve sadece Halep'ten sorumlu konsolos olarak çalışmıştır.

XVIII. yüzyıl Kıbrıs-Halep ilişkileri açısından bir başka konu Kıbrıs İngiltere konsolosu Michael de Vezin'in Halep Konsolos vekilliği göreviyle ilgilidir. Luke,¹³⁶ Wood¹³⁷ ve Wilson,¹³⁸ Michael de Vezin'in Halep ve Kıbrıs konsolosu veya konsolos yardımcısı olarak hizmet ettiğini ileri sürmektedirler. Michael de Vezin, Luke'a göre (1776-1792) yıllarında Halep konsolosu, Wood'a göre (1786-1791) yıllarında Halep konsolos yardımcısı¹³⁹, Wilson'a göre (1786-1791) yıllarında Halep konsolos yardımcısı olarak hizmet etmiştir.

Osmanlı kayıtları Wood ve Wilson'ın ortaya koyduğu bilgiyi bir dereceye kadar desteklemektedir. Osmanlı kaynaklarına göre Evâsıt-ı Rebiülevvel 1201 (10-20 Ocak 1787) tarihinde Halep'de “*İngiltere konsoloslu olan John Abbott nâm İngilterelü*” öl-

¹³⁰ Katherine Turner, “Drummond, Alexander (d. 1769)”, *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, 2004 [http://www.oxforddnb.com/view/article/8062, accessed 21 Jan 2014].

¹³¹ Osmanlı belgelerinde Aleksander Drumen şeklinde kaydedilmiştir.

¹³² *İngiltere Nişan Defteri*, s. 92, hüküm no: 261.

¹³³ *İngiltere Nişan Defteri*, s. 97, hüküm no: 285.

¹³⁴ *İngiltere Nişan Defteri*, s. 107, hüküm no: 335.

¹³⁵ *İngiltere Nişan Defteri*, s. 112, hüküm no: 367.

¹³⁶ Luke, *Cyprus Under the Turks*, s. 276.

¹³⁷ Wood, *Levant Company*, s. Appendix II.

¹³⁸ Wilson, “List of British Consular Officials”, s. 36.

¹³⁹ Pro-consul.

müş ve yerine “*Mikail de Vezin nâm İngilterelü konsolos vekili nasb ü tayin*” olunmuştur.¹⁴⁰ Evâil-i Zilkade 1213 (6-14 Nisan 1799) tarihli kayda göre, Halep’te konsolos vekilliği yapmakta olan Michael de Vezin öldüğü için yerine Halep Konsolos vekili olarak John Barker tayin edilmiştir.¹⁴¹ Dolayısıyla Michael de Vezin’in Halep konsolos vekilliği dönemi 10-20 Ocak 1787 tarihinde başlamakta ve öldüğü tarih olan 1792 yılında sona ermektedir. Osmanlı kayıtlarından anlaşıldığına göre 1792-99 yılları arasında hem Kıbrıs’ta hem de Halep’te İngiltere konsolosu bulunmamaktadır.

7. İngiliz Konsoloslarının Diğer Avrupa Devletlerini Temsiliyeti

Kapitülasyon sahibi devletlerden birinin konsolosu bazen kapitülasyon sahibi bir başka devlet adına konsolos veya konsolos vekilliği yapabiliyordu.¹⁴² Luke ve Wilson konuya çok kısa olarak değinmişlerdir. Luke’a göre İngiliz konsolosları Timothy Turner ile John Baldwin Avusturya, Toskana Dükalığı, Hollanda ve Danimarka devletleri adına konsolos vekilliği yapmışlardı.¹⁴³ Wilson, İngiliz konsolosları Robert Wakeman, George Wakeman, Timothy Turner ve John Baldwin’in İngiltere konsolosluğu yanında Hollanda konsolosluğunu da çalıştıklarını belirtmektedir.¹⁴⁴

Kıbrıs Şer’iye Sicillerine göre İngiliz konsolosluğunu George Wakeman 1749 yılında Avusturya devleti konsolos vekili iken¹⁴⁵ Timothy Turner 1765 yılında Danimarka Konsolos vekili olarak bulunuyordu.¹⁴⁶ Merkezi Osmanlı kayıtları daha ayrıntılıdır ancak Kıbrıs İngiliz konsoloslarının sadece Avusturya ve Danimarka konsolos vekilliklerinden bahsetmektedir. Buna göre, “*Roma İmparatoru bayrağıyla ticaret tarikiyle Kıbrıs Ceziresi’ne amedd ü şüdd iden sefâyin ve Nemçe tüccarının ve âdemlerinin umûr ve hususların rü’yet ve temşiyet için konsolos vekili*” gerekli olduğundan “*hâlâ cezire-i merkûmede mütemekkin İngiltere konsolosluğunu olan Vakman nâm konsolosa konsolos vekâleti sipariş (...)*” olunmuştur. Avusturya konsolos vekili Wakeman’a verilen berat evâil-i Zil-

¹⁴⁰ *İngiltere Hadariye Defteri*, s. 20, hüküm no: 5.

¹⁴¹ *İngiltere Hadariye Defteri*, s. 95, hüküm no: 6.

¹⁴² “*In 1674. No intel found one man acting a joint consul for the English, French, and Dutch at Tripoli (...)*”, Wood, *Levant Company*, s. 123. Bu konuda ayrıntılı bir bilgi için Bkz. Boogert, “European Patronage”, s. 189-196.

¹⁴³ Luke, *Cyprus Under the Turks*, s. 94-95, 100. Mehmet Akif Erdoğan, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında Kıbrıs’ta Avrupalı Konsoloslar ve Tercümanlar”, *Kıbrıs’ta Osmanlılar*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2008, s. 244.

¹⁴⁴ Wilson, “List of British Consular Officials”, s. 34; Boogert, “European Patronage”, s. 203.

¹⁴⁵ KŞS, Defter No: 16/160-2; Özkul, “Kıbrıs’taki İngiliz Konsolosluğu”, s. 337-338.

¹⁴⁶ KŞS, Defter No: 20/83-1. Aynı kayıt için bkz. BOA, *A.DVN. DVE.d 12/2 Danimarka Ahidname Defteri*, s. 107, hüküm no:31; Özkul, “Kıbrıs’taki İngiliz Konsolosluğu”, s. 338.

kade 1162 (13-21 Ekim 1749) tarihlidir.¹⁴⁷ George Wakeman'ın konsolosluğu 1762 yılında İngiltere'ye gidişine kadar devam etmiş ve yerine "yine Kıbrıs Ceziresi'nde mukim bâ-berât-ı âli İngiltere konsolosu olan Timotiyo Turner nâm İngiltereli Roma İmparatoru tarafından konsolos vekili (...)" atanmıştır. Turner'in konsolosluk vekâletine tayini, evâil-i Receb 1175 (26 Ocak-3 Şubat 1762) tarihlidir.¹⁴⁸ Turner, 1769 yılında ölmüş ve yerine İngiltere konsolosu tayin olunan John Boddington aynı zamanda Avusturya konsolosu vekili atanmıştır. Boddington, 1778 yılında İngiltere'ye gittiği için Kıbrıs İngiliz konsolosu olarak Michael de Vezin atanmıştır. De Vezin, 1779 yılında Avusturya konsolos vekilliğini yürütmekle de görevlendirilmiştir.¹⁴⁹ Vezin, bu iki görevi, muhtemelen, ölüm tarihi olan 1792 yılına kadar sürdürmüştür. Sonuç olarak denilebilir ki Kıbrıs İngiliz konsolosları yaklaşık 43 yıl Avusturya konsolos vekili olarak görev yapmışlardır.

Kıbrıs İngiliz konsolosları John Boddington ve halefi Michael de Vezin'in İngiliz konsolosu olarak buldukları dönemde aynı zamanda Kıbrıs Toskana konsolos vekili olarak da hizmet ettikleri anlaşılmaktadır.¹⁵⁰ Ancak elimizde XVIII. yüzyıla ait Toskana nişan ve ahkam defteri bulunmadığından İngiliz konsoloslarının Toskana konsolos vekilliğine hangi tarihte başladığı kesin olarak ortaya konulamamaktadır. Bununla birlikte Avusturya-Toskana ilişkileri göz önüne alındığında, bu vekaletin Avusturya konsolos vekaleti gibi 1749 yılında başlamış ve 1792 yılına kadar sürmüş olması muhtemeldir. Nitekim 1760-67 yılları arasında Kıbrıs'ı ziyaret eden İtalyan seyyah Giovanni Mariti, Timothy Turner'in Toskana konsolos vekili olduğu için buraya gelen Toskana tebasının işleriyle de ilgilendiğini ifade etmektedir.¹⁵¹ İngiltere konsolosu Timothy Turner ayrıca evâhir-i Safer 1174 (1-10 Ekim 1760) tarihinde Kıbrıs'a gelen Danimarka tüccarlarıyla ilgilenmek üzere Danimarka konsolos vekili tayin edilmiştir.¹⁵² Turner, 1769 yılında öldükten sonra Danimarka konsolos vekilliğine kimin atandığına dair net bir bilgi yoksa da Kıbrıs'taki İngiliz konsoloslarının bu görevi sürdürdükleri dü-

¹⁴⁷ BOA, A.DVN. DVE.d 58/2, *Nemçelü Ahkâm Defteri*, s. 83, hüküm no: 265.

¹⁴⁸ BOA, A.DVN. DVE.d 60/4, *Nemçelü Ahkâm Defteri*, s. 89, hüküm no: 354.

¹⁴⁹ BOA, *Nemçelü Ahkâm Defteri*, Defter No: 60/4, s. 343, hüküm no: 1094.

¹⁵⁰ BOA, *Nemçelü Ahkam Defteri*, Defter No: 60/4, s. 343, hüküm no: 1094. Nitekim 1771 yılında, Kıbrıs İngiliz konsolosu John Baldwin, kendisini İngiltere, Avusturya, Danimarka, Toskana ve Hollanda devletlerinin konsolos vekili olarak tanımlamaktaydı. Bkz. Luke, *Cyprus Under the Turks*, s. 94-95.

¹⁵¹ Abbe Giovanni Mariti, *Travels in the Island of Cyprus*, (Translated into English: Claude Delaval Cobham), At the Cambridge University Press, Cambridge 1909, s. 24-32.

¹⁵² BOA, A.DVN. DVE.d 12/2, *Danimarka Ahkâm Defteri*, s. 10, hüküm no: 30.

şünülebilir. Danimarka Ahkâm ve Nişan defterinden anlaşıldığına göre 1798 yılında bu göreve Danimarkalı birisi tayin edilmiştir.¹⁵³

8. Konsolosların Gelir Kaynakları

Levant Kumpanyası, XVIII. yüzyılda aralarında Kıbrıs'ın da bulunduğu bazı İngiliz konsolosluklarında görev yapan konsoloslara belirli bir maaş ödemi-yordu. Ancak konsoloslar, “*mensup oldukları devletin bayrağını taşıyarak gelen gemilerdeki mallardan ‘konsolosluk hakkı’ adıyla genellikle %2 oranında bir resim alırlardı.*”¹⁵⁴ Konsolosluk hakkını ödemeyen tüccar gemilerinin limandan ayrılmasına izin verilmezdi.¹⁵⁵ %2’lik bu oran zaman zaman çeşitli değişikliklere uğrayabiliyordu. Örneğin İngiliz gemileriyle yapılan ithalat ve ihracattan alınan bu verginin miktarı 1744’te ithalattan % 4, ihracattan % 7,¹⁵⁶ 1761’de ihracat ve ithalattan % 10 ve 1775 yılında ihracat ve ithalattan % 7¹⁵⁷ olarak tahsil ediliyordu.

Bununla birlikte zaman zaman, ticaret için İngiliz gemilerini kullanan bazı Müslüman ve müstemen tüccarların *konsolosluk hakkını* ödemeye yanaşmadıkları anlaşılmaktadır. Fakat ahidnameye göre, “*İngiltere gemilerine tahmil olunan meta ‘lar her kimin olur ise olsun gümrük alınagelen meta ‘dan ahidname-i hümayun mucibince konsolosluk hakkı’*” ödemek zorundaydılar.¹⁵⁸ Bu konuda 1749 yılında meydana gelen bir anlaşmazlıkta Kıbrıs İngiltere konsolosu George Wakeman, İngiltere elçisi James Porter aracılığıyla Osmanlı divanına başvurmuş, konsolosluk hakkını toplaması konusunda haklı bulunmuş ve vergiyi kendi adına toplaması için Piyeraki veled-i Nikola adlı adamını görevlendirmiştir.¹⁵⁹ Benzer şekilde 1762 yılında, Konsolos Timothy Turner da konsolosluk hakkını kendisi adına tahsil etmesi için Cerolmi veled-i Cerolmi Karidi adlı adamını yetkilendirmiştir.¹⁶⁰

XVIII. yüzyılda Kıbrıs’taki İngiliz konsoloslarının gelir kaynaklarından bir diğeri ticaretti. Wood’un belirttiğine göre “*başlangıçta konsolosların kendileri için ticaret yapmalarına izin verilmiş gibi gözüküyor, fakat 1624 gibi erken bir ta-*

¹⁵³ *Danimarka Ahkâm Defteri*, s. 51, hüküm no: 256. 1792-99 yılları arasında Kıbrıs’ta İngiliz konsoloslu bulunmaması, 1798 yılında Danimarkalıların kendi tebalarından bir kişiyi Kıbrıs’a konsolos olarak atamalarına neden olmuş olabilir.

¹⁵⁴ Kütükoğlu, “Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri”, s. 331; Wood, *Levant Company*, s. 217.

¹⁵⁵ İnalçık, “İmtiyazat”, s. 1181.

¹⁵⁶ Wood, *Levant Company*, s. 140.

¹⁵⁷ Wood, *Levant Company*, s. 160.

¹⁵⁸ *Muahadat Mecmuası*, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 248.

¹⁵⁹ *2 Numaralı Mora Ahkam Defteri*, s. 213-14, hüküm no. 4; KŞS, Defter No: 16/162-1; Özkul, “Kıbrıs’taki İngiliz Konsolosluğu”, s. 321.

¹⁶⁰ *İngiltere Mahlut Defteri*, s. 85, hüküm no: 362.

rihte hiçbirinin ticaretle uğraşmaması ve komisyoncu olarak faaliyette bulunmaması gerektiğine karar verildi ve bu düzenleme kumpanyanın mevcudiyetinin sonuna kadar yürürlükte kaldı.”¹⁶¹ Fakat Kıbrıs’ta durum böyle değildi. Bu konuda çok açık kayıtlar yoksa da mevcut bazı kayıtlar konsolosların ticaret yaptıklarını ortaya koymaktadır. Bu düşüncüyü destekleyen kayıtlardan birincisi konsolosların *simsar*¹⁶² istihdam etmeleridir. 1743 yılında Kıbrıs’ta bulunan İngiltere konsolosu George Wakeman’ın Andreyka Niko Falleridi adlı bir simsarı vardı.¹⁶³ 1746 ve 1750 yıllarına ait kayıtlar daha açıktır. 1746 yılına ait kayda göre “*Cezire-i Kıbrıs’da mukim İngiltere konsolosu ve tüccarı Tuzla Kasabası’nda mütemekkin ve taraflarından Lefkoşa’da dâd ü sited ve bey’ü şira-yı emtialarıyçün hâlâ simsarlıkları hizmetinde olub ticaretleri hususuna tayin eyledikleri Aleksandri Kariri nâm simsarları dahi daima medine-i Lefkoşa’da emri ticaretleriyle meşgul...*” bulunuyordu.¹⁶⁴ 1750 yılına ait kayıttta da benzer ifadeler tekrarlanmaktadır.¹⁶⁵ 1753 yılında ise konsolos George Wakeman’ın Lefkoşa’da Hristofaki veled-i Hristodulo adlı başka bir simsarı vardı.¹⁶⁶ 1753 yılına ait Wakeman ile ilgili bir başka kayda göre “*Karpas Nahiyesi karyelerinin reyalaları beher sene üzerlerine edası lazım gelen cizyeleri ve adet-i belde üzere olan tekâlifleri*” ödemek için Kıbrıs İngiliz konsolosu George Wakeman’dan 1747 yılında bir miktar para almışlar ve borçlarını “*hâsıl eyledikleri mahsulâtlarından konsolos-ı mesfura*” vererek ödemeyi taahhüt etmişlerdi. Konsolos muhtemelen ilgili mahsulün ticaretini yapmaktaydı. Fakat köylüler mahsulü konsolosa değil başkalarına vermişler konsolos da köylüleri şikâyet etmişti.¹⁶⁷

XVIII. yüzyılın ilk yıllarında konsolosluk yapan Samuel Turner “İngiliz tüccarından Turner” olarak zikredilmiştir.¹⁶⁸ XIX. yüzyıl başlarında konsolos olan Antonio Vondiziano da aynı şekilde tanımlanmıştır. Kendisi, Antakya Eski Voyvodası Hacı Ebubekir Ağa ile ipek ticareti yapmıştı. Anlaşmaya göre Hacı Ebubekir Ağa ve oğulları Lazkiye iskelesinden Kıbrıs’a 34 torba içinde 935 okka ham ipek göndermişlerdir. Antonio ise bu malı iyi bir fiyata satılabilmesi için Avrupa ülke-

¹⁶¹ Wood, *Levant Company*, s. 218.

¹⁶² Simsar veya *dellal*, malların nerede bulunacağı ile fiyatı konusunda, alıcı ile satıcı arasında aracılık yapan kişi. Bkz. Colin, George S.; Becker, Carl H. “Dallâl”, *Encyclopedia of Islam*, Second Edition, vol. 2, Leiden 1961, s. 102-103; Boogert, *The Capitulations*, s. 68-70.

¹⁶³ 2. Numaralı Mora Ahkam Defteri, s. 174./5.

¹⁶⁴ 2. Numaralı Mora Ahkam Defteri, s. 192/2.

¹⁶⁵ İngiltere Mahlut Defteri, s. 9, hüküm no: 26.

¹⁶⁶ İngiltere Mahlut Defteri, s. 30-31, hüküm no: 107.

¹⁶⁷ İngiltere Mahlut Defteri, s. 26, hüküm no: 94.

¹⁶⁸ KŞS, Defter No: 6/92-3.

lerine göndermeyi üstlenmiştir.¹⁶⁹ Vondiziano ayrıca Kıbrıs'tan kökboya ihraç etmiş¹⁷⁰ ve bankerlik yapmıştır.¹⁷¹ Ayrıca 1821-22 yıllarındaki Yunan İsyanı sırasında Kıbrıs kalelerinin ihtiyacı olan barut, bu konsolos marifetiyle temin edilmiştir.¹⁷²

Kıbrıs İngiliz Konsoloslarının bir diğer gelir kaynağı borç para vermek veya bankerlik yapmaktır. Çiçek'e göre XVIII. yüzyılda Kıbrıs'ta bulunan İngiliz ve Fransız konsolosları bankerlik yapıyorlar ve faizle borç para veriyorlardı.¹⁷³ Alacaklarını tahsil için Osmanlı kadısına başvuran İngiliz konsoloslarından birisi Samuel Turner idi ve bu iş için vekili ve tercümanı olan Lazanya veled-i Pavlo'yu görevlendirmişti. 12 Ağustos 1698 tarihli 2 kayıttan birincisine göre, konsolos Samuel Turner'in vekili Lazanya veled-i Pavlo mahkemeye müracaat ederek müvekkilinin Ahmet ibn-i el-Hac İsa'ya simsarları Françesko ve Lefteri aracılığıyla 100 esedî kuruş borç verdiğini, karşılığında senet aldığını, kendisinin vekil olması nedeniyle borcun ödenmesini talep ettiğinde borcun ödenmediğini bildirmişti. Borcun nedeni kayda geçmemiş ise de borçlu Ahmet ibn-i el-Hac İsa borcunu mahkeme-de kabul edince borcun ödenmesine karar verilmiştir.¹⁷⁴ İkinci kayda göre İngiliz Balyosu Samuel Turner'in vekili Lazanya veled-i Pavlo bu kez müvekkilinin Lefkoşa'da Ayasofya Mahallesi sakinlerinden iken ölen Ümmühan bint-i Esad Çelebi adlı kadından 100 kuruş¹⁷⁵ alacaktı olduğunu, elinde senedi bulunduğunu, kadının

¹⁶⁹ KŞS, Defter No: 29/115-2 ve 116-1; Dinç, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs*, s. 264-265; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 329.

¹⁷⁰ BOA, C.ML, Dosya No: 542, Gömlek No: 22286.

¹⁷¹ Özkul, "Kıbrıs'ta İngiliz Konsolosluğu", Vondiciano'nun alacakları için ayrıca bkz. BOA, C.HR, Dosya no: 101, Gömlek No: 5050; C.HR, Dosya no: 152, Gömlek No: 7585, C.HR, Dosya No: 34, Gömlek no: 1689.

¹⁷² Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 330.

¹⁷³ Çiçek, "Yabancı Konsolosluk Tercümanları", s. 84; Jeffrey, "The Levant Company in Cyprus", s. 223; Çiçek, "Diplomat, Banker ve Tüccar", s. 269-283. Yabancı tüccar ve konsolosların Osmanlı tebasından kimselere faizle borç para vermeleri sadece Kıbrıs'a has bir durum değildi. Bkz. Abraham Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, çev. Mehmet Emin Baş, Küre Yayınları, İstanbul 2013, s. 242-248.

¹⁷⁴ KŞS, Defter No: 6/12-1; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 322; Çiçek, "Diplomat, Banker ve Tüccar", s. 277.

¹⁷⁵ Bu konuda iki kayıt vardır. Birinci kayıta borcun 110 kuruş (KŞS, Defter No: 6/13-1), ikinci kayıta ise 100 kuruş (KŞS, Defter No: 6/15-1) olduğu belirtilmiştir. İkinci kayıta ayrıca "ölüz gurusunu merkâme Ümmühan'ın yedine teslim idüb yetmiş gurusunu kendüye rücu' ilmek üzere" denildiğine göre borcun miktarının 100 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Çiçek, 10 kuruşluk farkın %10'luk riba (faiz) arzusunun kaynaklandığı yorumunda bulunmaktadır. Buna göre, borçlular borcu 100 kuruş, konsolos 110 kuruş olarak kabul etmektedir. Kadı ise borcu 100 kuruş olarak kabul ederek toplam 100 kuruş ödenmesine hükmetmiştir. Bkz. Çiçek, "Diplomat, Banker ve Tüccar", s. 278. Çiçek, "Yabancı Konsolosluk Tercümanları", s. 178.

ölmüş olması nedeniyle borcun ödenmesini kadının varislerinden talep ettiğini ancak varislerin borcu ödemeye yanaşmadıklarını bildirmiştir. Nedeni belirtilmeyen borç, şahitlerle ispatlandığından borcun ödenmesine karar verilmiştir.¹⁷⁶ Üçüncü kayıt konsolosla ilgili değildir ama mahkemede talepkâr olan kişi Lazanya veled-i Pavlo'dur. Buna göre Ümmühan bint-i Esad Çelebi İngiliz tüccarları Hristofi ve Sinyor Ken'den 220 kuruş borç almıştır. Nedeni açıklanmayan borcun varlığı senet ve şahitlerle ispatlandığından alıcıya ödenmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷⁷ Samuel Turner ile ilgili bir başka kayıt 4 Temmuz 1699 tarihli olup buna göre “*İngiliz tüccarından Turner*” vekili Lazanya veled-i Pavlo aracılığıyla mahkemeye müracaat etmiştir. Vekile göre müvekkili Turner'in İstanbul Galata'da George Brinciz adlı tüccar bir ortağı vardı. Vezir Mustafa Paşa, Turner ile ortağına ait paradan Kıbrıs'ta Turner'e ödemek kaydıyla 2.100 kuruş borç almış ancak borcunu ödemedi ölmüştü. Vekil mahkemeye Mustafa Paşa'nın vermiş olduğu 21 Şubat-2 Mart 1698 tarihli senedi ibraz etmiş ve mahkeme borcun ödenmesine hükmetmiştir.¹⁷⁸

Yukarıdaki kayıtlarda borcun hangi koşullarda veya neye karşılık olarak verildiği açıkça belirtilmemiştir. Bununla birlikte Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri'nde (KŞS) geçen 2 kayıta “murabaha” (faiz ile para alıp vermek) ve “muamele” (faizle para işletmek) kelimeleri verilen borçların faizle geri alındığını göstermektedir. Bu kayıtlardan 3 Şubat 1699 tarihli olan birincisine göre, Fransız konsolosu Moloçi'nin vekili Bertolomi veled-i Lombar ile İngiliz konsolosu Samuel veled-i Turner'in vekili Lazanya veled-i Pavlo ve adanın Timar ve Zemet sahibi ileri gelenlerinin bir kısmı birlikte mahkemeye müracaat etmişlerdir. KŞS'ndeki kayda göre, her yıl Kıbrıs halkından alınan *maktu'* bir verginin “*hâdis ve bid'at*” olduğu için kaldırılmasını sağlamak amacıyla İstanbul'a temsilci gönderilmişti. Fakat henüz bir haber gelmeden vergi şimdi peşin olarak talep edildiğinden ve ödeme imkânı da bulunmadığından Kıbrıs'taki Fransız ve İngiliz konsolosları kefaletiyle İstanbul'daki Fransız ve İngiliz tüccarlarının söz konusu vergi parasını İstanbul'da Kıbrıs halkının vekili Kıbrıs Yeniçeri Kethüdası el-Hac Hüseyin Ağa bin Mehmet'e vermeleri ve onun da vergiyi ödemesi düşünülmekteydi. Borç olarak verilecek 60 keselik para karşılığında alınacak borç senedi Kıbrıs'a gönderilecek ve Kıbrıs halkı bu borcu “*murabahasıyla*” adı geçen konsoloslara ödeyecekti.¹⁷⁹ Aynı konuyla ilgili bir

¹⁷⁶ KŞS, Defter No: 6/13-1, 15; Çiçek, “Diplomat, Banker ve Tüccar”, s. 277-278.

¹⁷⁷ KŞS, Defter No: 6/13-1. İngiliz tüccarlardan borç alma konusunda aynı döneme ait farklı iki örnek için bkz. Çiçek, “Diplomat, Banker ve Tüccar”, s. 281.

¹⁷⁸ KŞS, Defter No: 6/92-3; Çiçek, “Diplomat, Banker ve Tüccar”, s. 280.

¹⁷⁹ KŞS, Defter No: 6/59-1; Özkul, “Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu”, s. 322.

diğer kayıt çok daha açıklayıcıdır. 22 Temmuz 1699 tarihli ikinci kayıta yukarıda bahsedilen amaçla İstanbul'a Müslüman ve gayrimüslim temsilciler gönderildiği, maksada ulaşmak için “*her ne kadar masraf iktiza ederse ol tarafta tüccar taifesinden muamele ile alınub*” harcanmasına ve bu paranın sonradan Kıbrıs halkından tahsil edilip borcun ödenmesine karar verildiği ve bu amaçla borç senedi düzenlendiği belirtilmektedir. Verginin kaldırılmasını sağlamak maksadıyla harcanmak için İstanbul'daki İngiliz tüccarı İstafor (Edward Stafford?)'dan “muamele” ile 13.000 kuruş alınmış, daha önce de yine aynı kişiden aynı amaçla 3.000 kuruş alınmıştı. Alınan borç para toplam 16.000 kuruş idi. Ancak “*dört bin sekiz yüz gurus muamelesiyile*” toplam borç 20.800 kuruşa ulaşıyordu.¹⁸⁰ Buradaki 4.800 kuruş muamele % 30 faiz anlamına gelmektedir.¹⁸¹

İngiliz konsolosları John Boddington ile Michael de Vezin de Kıbrıslılara borç vermişler fakat alacaklarını zamanında tahsil edememişlerdir. 1773 yılına ait bir kayıttan adadaki eski İngiliz konsolosunun, muhtemelen John Boddington, adadan ayrılmadan önce Taazâde Çelebi Efendi'ye vermiş olduğu 1000 kuruşun, Taazâde tarafından inkar edilmediği ancak bugün yarın denilerek 1773 yılı Ağustos'una kadar ödenmemiş olduğu anlaşılmaktadır. John Boddington, bu tarihte adadan ayrılmış olması ve muhtemelen dönemin Halep konsolosu John Abbott ile ticari bağları bulunmasından dolayı borcun Halep konsolosuna ödenmesini elçisi aracılığıyla talep etmiştir. Osmanlı yetkilileri borcun gerçek olması halinde Halep konsolosuna ödenmesi için 5 Ağustos 1773 tarihinde Kıbrıs kadısına ferman göndermişlerdir.¹⁸²

John Boddington'un taraf olduğu bir başka kayıt 19-29 Temmuz 1775 tarihlidir. Buna göre konsolos Boddington'un “*hüccet-i şer'iyye ve temessükât*” gereğince 9.000 kuruştan fazla alacağı vardı. Konsolos borcunu talep ettiğinde zaman geçti denilerek ödeme yapılmamış o da mahkemeye başvurmuştu. Sonuç olarak Lefkoşa Mollasına,¹⁸³ Kıbrıs Muhassılına ve Tuzla Kadısına bir ferman gönderilerek borcun ödenmesini sağlamaları emredilmiştir.¹⁸⁴ 27 Eylül-6 Ekim 1793 tarihli kayda göre Konsolos de Vezin'in bazı Kıbrıslılardan Hicri 1200 (Miladi 1785-1786) yılından beri bir miktar alacağı vardı. Borcu ödenmeden ölmüş olduğundan mi-

¹⁸⁰ KŞS, Defter No:6/94-1; Çiçek, “Diplomat, Banker ve Tüccar”, s. 278-280.

¹⁸¹ İngiliz konsolosların % 20 ve % 30 oranında kârla borç verdikleri Luke'un eserinde de vurgulanmaktadır. Bkz. Luke, *Cyprus Under the Turks*, s. 91.

¹⁸² BOA, A.D/V.N. DVE. Dosya No: 83, Gömlek no: 37.

¹⁸³ Bu tabir ile Kıbrıs kadısı kastedilmektedir. Nitekim Molla ifadesi, mevleviyet payesini haiz ulema hakkında kullanılan bir unvandır. Bkz. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 481.

¹⁸⁴ *İngiltere Mahlut Defteri*, s. 145, hüküm no: 704.

raşçıları borcun ödenmesini istiyorlardı. Bu nedenle İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi, Tercüman Anton Agop'u bu işle görevlendirmiştir.¹⁸⁵ Aradan 6 yıl geçmesine rağmen borcun hâlâ ödenmediği anlaşılmaktadır. 11-20 Eylül 1799 tarihli kayda göre tercüman Anton Agop ölmüş ve borç tahsil edilememiştir. Bu yüzden İstanbul'daki İngiliz elçisinin isteğiyle borcun tahsili ve mirasçılara verilmesi için Kıbrıs İngiltere konsolosu vekili Antonio Vondiziano görevlendirilmiştir.¹⁸⁶

Konsolosların bir diğer gelir kaynağı da vârisiz ölen konsolos tercümanları ile tüccarların mirasıydı. Osmanlı yetkilileri, kassam ve zabitler, bu tür mirasa müdahil olamazlar ve herhangi bir vergi talep edemezlerdi.¹⁸⁷ 1715 yılında vârisiz ölen İngiltere tüccarı Hristofî'nin terekesi içinde yer alan toplam 50 dönümlük arazi, dönemin Konsolosu Broadway tarafından mahkeme aracılığıyla Kadı Lütfullaf Efendi'ye satılmış ve konsolosun eline bu satıştan 850 kuruş geçmiştir.¹⁸⁸

Osmanlı yetkililerinin İngiltere'ye verilen ahidnameye aykırı olarak zaman zaman tercümanların miras işlerine karıştıkları da görülmektedir. 31 Ocak- 9 Şubat 1739 tarihli kayda göre, Kıbrıs'taki İngiltere konsolosu tercümanı Anceli veled-i Senti ölünce terekesi İngiliz gemisine yüklenmek istenilmiş ama Osmanlı yetkilileri "*mürd-i mesfurun hane ve eşyasını mühürleyüb*", *Resm-i Kısmet* vergisi talep etmişlerdir. İstanbul'daki İngiliz elçisinin sultana yaptığı şikâyet üzerine Lefkoşa Mollası ile Kıbrıs Muhassılına emr-i şerif gönderilerek usulüne uygun hareket edilmesi emredilmiştir.¹⁸⁹ İngiliz elçisinin talebi üzerine 1753 yılında da Kıbrıs'a benzer içerikli bir başka ferman gönderilmiş, yetkililerin resm-i kısmet talebiyle ölen tercümanın vârislerini rahatsız etmemeleri istenilmiştir.¹⁹⁰ Bu emirlere rağmen Kıbrıs'taki Osmanlı yetkililerin ölen tercümanın mirasından resm-i kısmet

¹⁸⁵ *İngiltere Hadariye Defteri*, s. 57, hüküm no: 2; KŞS, Defter No: 21/271-2; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 322-323.

¹⁸⁶ *İngiltere Hadariye Defteri*, s. 101, hüküm no: 1; KŞS, Defter No. 22/71-1; Özkul, "The Consuls and Their Activities", s. 254.

¹⁸⁷ "*İngiltere ve ana tabi olan yerlerin ve bayrağı altında yürüyen birisi Memâlik-i Mahrûse'de mürd olduktaki bâki kalan envâl ve erzaklarına beytûmalcılar ve sâir hükkâm mal gâibûrd deyü kabz ve dahl ve taarruz itmeyüb her kangı İngiltereliye vasîyet ider ise âna verile vasîyetsiz mürd olur ise konsolosları veya ânda bulunan ol yerli yoldaşlarına virile*"; *Muahedat Mecmuası*, C. I, s. 245-246; "*İngiltere elçilerinin tercümanları tekalif-i örfiyyenin cümlesinden muaf ve müsellemlerle kadimden ahidname-i hümayunda olan şüret ve kayud mer'î tutulub anın gibi mürd olan tercümanların melrukatına kassam tarafından dahl olunmayub, varisleri mabeynlerinde taksim oluna*"; *Muahedat Mecmuası*, C. I, s. 258; İngilterelilerin bu durumu devletlerine verilen ilk ahidnamede de (1580) aynıydı. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebâtına Dair Vesikalar", *Bellelen*, XIII/5, (1949), s. 617-619.

¹⁸⁸ KŞS, Defter No. 8/38-2; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 327.

¹⁸⁹ *2 Numaralı Mora Ahkam Defteri*, s. 144/2.

¹⁹⁰ *İngiltere Mahlut Defteri*, s. 26-27, hüküm no: 95.

vergesi alma teşebbüsüne devam ettikleri görülmektedir. Nitekim 24 Temmuz- 2 Ağustos 1799 tarihli yeni bir emirde ölen konsolos tercümanı Yorgi veled-i Nikola'nın terekesinden resm-i kısmet adıyla yüklü miktarda vergi alındığı, bu paranın ahidnameye aykırı olduğu ve ilgiliye geri ödenmesi gerektiği belirtilmişti.¹⁹¹

Konsolosların bu gelir kaynaklarına mukabil çeşitli giderleri de bulunmaktaydı. Bunların başında oturdukları evlerin harcamaları, koruma ve hizmetkarlarıyla ilgili giderlerin geldiği düşünülebilir. Ayrıca Kıbrıs'taki konsoloslar, adaya gelen İngiliz seyyahları misafir ediyorlardı. Richard Pococke (1738), Alexander Drummond (1750), John Siphthorp (1787), Edward Daniel Clarke (1801), Henry Light (1814) ve John Bramsen (1814)¹⁹² gibi seyyahlar, seyahatnamelerinde Kıbrıs'taki İngiliz konsolosları tarafından ağırlandıklarını ifade etmektedirler.

9. Konsolosların Hukukî Statüleri ve Güvenlikleri

İngiltere'ye verilen ahidnameye göre İngiltere konsolosları hapsedilemez, evleri mühürlenemez, aranamaz ve konsoloslarla ilgili bütün davalar ancak İstanbul'da görülebilirdi.¹⁹³ Ayrıca İngiltere konsolosları elçiler gibi kendi güvenlikleri için istedikleri Yeniçeriyi yasakçı¹⁹⁴ olarak istihdam edebilirlerdi.¹⁹⁵ Konsoloslara Osmanlı sultanı tarafından verilen ve ahidnameye dayanılarak hazırlanan beratlarla onların sahip oldukları hak ve yetkiler açıkça belirtilirdi. İngiltere Nişan Defteri'nde beratı ayrıntılı olarak kaydedilen ilk İngiliz konsolosu 26 Şubat 1749 tarihinde Arnavutluk'a atanan Panosika'dır.¹⁹⁶ Sahip olduğu beratının içeriği bilinen ilk Kıbrıs İngiliz konsolosu ise 6 Nisan 1732 tarihli berata sahip olan William Purnell'dir. Panosika ile Purnell'in beratları arasında yetki ve sorumluluk bakımından bir fark yoktur ve bu beratlarla göre konsoloslar elçilerin vekilleri oldukları için asla hapsedilmeyecekler, evleri mühürlenmeyecek, kendileri aranmayacak ve evlerine “*askerîden konak konulmakla rencide*” edilmeyeceklerdi.¹⁹⁷

¹⁹¹ *İngiltere Hadariye Defteri*, s. 99, hüküm no.1; Özkul, “Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu”, s. 339.

¹⁹² Orphanides, *Sources for the History of Cyprus*, s. 37- 38, s. 63, s. 106, s. 127, s. 141-142, s. 419; Cobham, *Excerpta Cypria*, s. 252 ve s. 379.

¹⁹³ *Muahadat Mecmuası*, C. I, s. 245.

¹⁹⁴ Yasakçı, sefarethaneleleri korumak için görevlendirilen Yeniçerilere verilen isimdir. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 278; Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 274. Yasakçılar hakkında yapılmış ayrıntılı bir çalışma için bkz. Mehmet Canatar, “Osmanlı Devleti'nde Yasakçılar”, *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, C.1 s. 359-404.

¹⁹⁵ *Muahadat Mecmuası*, C.1, s. 246.

¹⁹⁶ Demiryürek, “İngiltere'nin Draç ve Tevabii (Arnavutluk) Konsolosluğu”, s. 80.

¹⁹⁷ *İngiltere Nişan Defteri*, s. 90, hüküm no: 251; KŞŞ, Defter No: 14/88-1; Özkul, “Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu”, s. 320.

Bir çeşit dokunulmazlığa sahip olmaları ve kendi güvenlikleri için yeniçerilerden yasakçı tayin edebilmelerine rağmen Kıbrıs İngiliz konsoloslarının bazı sorunlar yaşadığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1750 yılında konsolos George Wakeman “*kendüniin emniyeti için*” yeniçerilerden bir yasakçı tayin ettiği zaman Lefkoşa’daki Yeniçeri komutanı konsolostan her ay 5 buçuk kuruş talep ederek konsolosu rahatsız etmişti. Konsolos, durumu elçisi vasıtasıyla Osmanlı hükümetine yansıtınca konsolosun işine karışılmaması ve yasakçı tayini nedeniyle kendisinden para istenilmemesini bildiren bir ferman Kıbrıs’a gönderilmiştir.¹⁹⁸ Aslında benzer bir durum Kıbrıs Venedik konsolosunun başına da gelmiş ve Lefkoşa’daki Yeniçeri komutanı Venedik konsolosundan yıllık 40 kuruş talep etmiştir.¹⁹⁹

1738 tarihli bir başka kayda göre ise, Lefkoşa’daki Yeniçeri Zabiti Katmerci Hacı Ahmet, “*birkaç nefer eşkya ile konsolos-ı mesfurun hanesine varub*” evi basmak istemiş ve “*tercümanın oğlunu teslim edin veyahut haneyi basub cümleinizi katl iderüm*” tehdidinde bulunmuştur. Evdekiler mecburen tercümanın oğlunu ona vermişler ve saldırganlar “*ef’al-i şen’iyyeye tasaddi ve konsolosun urzını hetk*” etmişlerdir. Olanları Osmanlı hükümetine bildiren İngiliz elçisi, Katmerci Hacı Ahmet’in bu hareketi konusunda padişahın bir karar vermesini talep etmiştir. Sultan, Katmerci Hacı Ahmet’in Lefkoşa Kalesinde “*habs ve (kal’a)-bend*” olunmasını ve konunun araştırılarak durumun kendisine bildirilmesini emreden 31 Mart-9 Nisan 1738 tarihli bir fermanı Kıbrıs’a göndermiştir.²⁰⁰ Aynı konuya ait ve 3-13 Kasım 1738 tarihli bir başka kayda göre ise Katmerci Hacı Ahmet bu girişiminden dolayı 8 ay kadar hapis yattıktan sonra affedilmiştir.²⁰¹

Devlet, yabancı tüccarları bir zenginlik kaynağı olarak görmekte ve yaşanan olumsuz durumlara karşı önlem alma yoluna gitmekteydi. 1753 yılında adaya gönderilen fermana göre, bir süreden beri Kıbrıs’taki yöneticiler; muhassıl, hakim ve diğer zabitler, İngiltere’ye verilen ahidnameye aykırı davranışlardan bulunmuşlar ve elçinin talebi üzerine ikaz edilmişlerdir. Fermana göre bu ikazın sebebi, ehl-i örfün ahidnameye aykırı davranışlarının, İngiltere tüccarlarının güvenliğini ve refahını tehlikeye atarak ticaretin kesintiye uğramasına sebep olduğunun düşünlmesidir. Ferman, yetkilileri sadece uyarmakla kalmıyor; bundan sonra benzer hareketlerde bulunanların “isim ve resimleriyle” İstanbul’a bildirilmesini de em-

¹⁹⁸ *İngiltere Mahlut Defteri*, s. 3, hüküm no: 8; KŞS, Defter No: 16/174-1; Özkul, “Kıbrıs’taki İngiliz Konsolosluğu”, s. 324.

¹⁹⁹ Demiryürek, “The Commercial Relations”, s. 245.

²⁰⁰ 2. Numaralı Mora Ahkam Defteri, s. 141/6.

²⁰¹ 2. Numaralı Mora Ahkam Defteri, s. 142/4.

rediyordu.²⁰² Nitekim aradan iki yıl geçtikten sonra, 1755 tarihli bir kayda göre, Dimyat Boğazına gönderilen miri kalyonlar, Kıbrıs'a uğradıklarında, leventler karaya çıkmışlar ve çeşitli hareketleri ile İngiltere tercümanlarını, tüccarlarını, simsarlarını ve diğer İngilizleri rahatsız etmişlerdir. Bu durum Tuzla kadısı tarafından İstanbul'a bildirilmiştir. Cevap olarak gelen fermanla miri kalyon leventlerinin karaya çıktıklarında İngilizlere hakaret etmemeleri için uyarılmaları, bu ikaza uymayanların cezalandırılması, ahidnameye aykırı hareket eden ehl-i fesad kimselerin tutuklanması ve İngilizlerin güven içinde ticaret yapmalarının temin edilmesi emredilmiştir.²⁰³

Yukarıda zikredilen tedbirlerin yanında konsolosa veya tüccarlara zarar veren, onları rahatsız eden kişilere karşı uygulanan cezalardan birisinin de sürgün cezası olduğu anlaşılmaktadır. 1731 yılında yaşanan bir olay duruma açıklık getirmektedir. Konstantin Hristofi/Diloberti adlı konsolos tercümanı uygunsuz hareketleri dolayısıyla görevden azledilip yerine başkası atandıktan sonra; Konstantin'in halefi olan tercümanı, ailesini ve Kıbrıs'taki İngilizleri rahatsız edici davranışlarda bulunmuş, onun bu hareketi İngiltere ticaretinin kesintiye uğramasına ve "*mal-ı mûriye noksan terettübüne*" sebep olmuş ve bu nedenle elçinin isteği üzerine Avret Adası'na sürgün edilmiştir. Konstantin, bu hareketi dolayısıyla 6-7 ay sürgünde kaldıktan sonra, bir daha İngilizlere karşı gayri kanuni hareketlerde bulunmayacağını taahhüd ettiği için elçinin isteğiyle affedilmiştir.²⁰⁴

Kıbrıs'taki İngiliz konsoloslarından biri olan George Wakeman, adaya gelmeden önce 1740 yılında Halep'te konsolos vekili iken, Halepli bir Ermeni, Karakan oğlu Serkiz, ile bir anlaşmazlık yaşamıştır. Bunun üzerine Serkiz, intikam sevdasıyla konsolosun sakin olduğu evin mütevellisi Kasım Ağa'yı tahrik etmiş, Kasım Ağa da Wakeman'ın hizmetkarının Müslüman kadınlara sövdüğü ve saldırdığı iftirasıyla mahalle halkını konsolosa karşı kıskırtmıştır. Konsolos, hizmetkarını görevden azletmişse de Serkiz, Wakeman'a karşı düşmanlığından vazgeçmemiş konsolos da başkalarına ibret olması için, yaptıklarından pişmanlık duyuncaya kadar Serkiz'in Avret Adası'na sürgün edilmesini sağlamıştır.²⁰⁵

²⁰² *İngillere Mahlut Defteri*, s. 26, hüküm no: 93.

²⁰³ *İngillere Mahlut Defteri*, s. 38, hüküm no: 140.

²⁰⁴ *2 Numaralı Mora Ahkam Defteri*, s. 104/1 ve s. 106/2; Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 113; Özkul, "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu", s. 337.

²⁰⁵ *2 Numaralı Mora Ahkam Defteri*, s. 151/3.

Sonuç

Osmanlı arşiv kaynakları, Kıbrıs'taki İngiliz konsolosluğunun XVIII. yüzyıl boyunca, İstanbul'daki İngiliz elçisinin yaptığı konsolos tayinleriyle varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Büyükelçilerin yaptığı konsolos atamaları, Osmanlı sultanları tarafından onaylanmakta ve Düvel-i Ecnebiye Defteri adı verilen bir seriye kaydedilmekteydi. Bununla birlikte yerel bir kaynak niteliği taşıyan Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri, hem merkezce tutulan bazı kayıtları içermesi hem de mahkemeye yansıyan yerel ticari ve hukuki davaların kayıtlarını ihtiva etmesi açısından oldukça önemlidir. Çalışmamızda, her iki tür kaynak, karşılaştırmalı olarak kullanılmıştır.

XVIII. yüzyılda Kıbrıs'ta küçük bir İngiliz tüccar kolonisinin ikamet etmekte ve ticaretlerini yürütmekte olduğu anlaşılmaktadır. İngiliz tüccarlar, kapitülasyonlara ve teamüllere aykırı olarak mal-mülk edinmişler, tarla kiralayarak veya satın alarak üretici faaliyetlerde bulunmuşlar ve bu ürünlerin ticaretini yapmışlardır.

Adadaki İngiltere konsoloslarının, temel görevi İngiliz tüccarların ve İngiltere bayrağı altında ticaret yapan tüccarların sorunlarıyla ilgilenmekti. Konsoloslar bunu yaparken, en büyük yardımcıları yanlarında istihdam ettikleri tercümanlarıydı. Konsoloslar, Tuzla'da ikamet ediyorlardı. Buna ilave olarak Baf, Lefkoşa ve Limasol kentlerinde ticari temsilciler bulundurmaktaydılar. Levant Kumpanyası, konsoloslarının ticaret yapmalarını yasaklamış ise de, hem yerel Osmanlı kaynakları hem de İstanbul'daki merkezi kayıtlar, Kıbrıs'taki İngiliz konsoloslarının başta ticaret olmak üzere bir çok gelir kaynaklarına sahip olduğuna işaret etmektedir. Bunların başında konsolosların faizle borç para vermeleri gelmektedir. Konsolosların ayrıca ilgili dönemde reayayı koruma girişimlerinde buldukları ve yetkilerini kötüye kullandıkları gözlemlenmiştir. Buna mukabil, bazı Osmanlı yetkililerinin kapitülasyonlara aykırı hareket etmeye meyilli oldukları da anlaşılmaktadır. Bunun sonucunda çeşitli hukuki ayrıcalıklara sahip olmalarına rağmen konsoloslar bazı problemlerle karşılaşmışlar ve elçileri aracılığıyla bu sorunları aşmaya çalışmışlardır.

XVIII. yüzyılda, İngiltere'de yayınlanan sözlüklerle Osmanlı ticaret merkezlerinde hizmet eden İngiliz konsoloslarıyla ilgili Osmanlı kayıtları karşılaştırıldığında; İngiltere'deki konsolosluk anlayışıyla Osmanlılardaki konsolosluk anlayışının en azından teoride, birbirine paralel olduğu görülmüştür. Bununla birlikte yüzyılın başlarından itibaren pratikte yavaş yavaş konsolosların görevi ticari birer temsilcilikten siyasi bir temsilciliğe doğru evrilmiş ve XVIII. yüzyıl sonunda bu sürecin ikincisi lehine sonuçlanmış olduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKLAR

A.Arşiv Kaynakları

1.Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- A.DVN. DVE.d 11/1 *Danimarka Ahidname Defteri.*
 A.DVN. DVE.d 12/2 *Danimarka Ahidname Defteri.*
 A.DVN. DVE.d 35/1 *İngiltere Nişan Defteri.*
 A.DVN. DVE.d 36/2 *İngiltere Mahlut Defteri.*
 A.DVN. DVE.d 58/2 *Nemçelü Ahkâm Defteri.*
 A.DVN. DVE.d 60/4 *Nemçelü Ahkâm Defteri.*
 A.DVNS.AHK.MR.d 02 *Mora Ahkâm Defteri.*
 A.DVNS.HADR.d 10 *İngiltere Hadariye Defteri.*
 BOA, *A.DVN. DVE. Dosya No: 83, Gömlek no:37.*
 BOA, *C.BLD, Dosya No: 84, Gömlek No: 4194.*
 BOA, *C.ML, Dosya No:542, Gömlek No:22286.*
 BOA, *C.HR, Dosya No: 19, Gömlek No: 938.*
 BOA, *C.HR, Dosya no: 34, Gömlek no: 1689.*
 BOA, *C.HR, Dosya No: 101, Gömlek No: 5050.*
 BOA, *C.HR, Dosya no: 152, Gömlek no: 7585.*
 BOA, *C.HR., Dosya No: 158, Gömlek No: 7889.*
 BOA, *AE. SSÜL.II, Dosya No: 17, Gömlek No: 1778.*

2.KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi

- Kıbrıs Şer'ıye Sicilleri (KŞS), Defter No:6. (H.1110-1111)
 KŞS, Defter No:8. (H.1125-1126)
 KŞS, Defter No:10. (H.1132-1133)
 KŞS, Defter No:14. (H.1144-1148)
 KŞS, Defter No:16. (H.1159-1166)
 KŞS, Defter No:19. (H.1180-1182)
 KŞS, Defter No:20. (H.1183-1194)
 KŞS, Defter No:21. (H.1198-1212)
 KŞS, Defter No:22. (H.1213-1215)
 KŞS, Defter No:24. (H.1217-1222)
 KŞS, Defter No:29. (H.1227-1235)

B.Kaynak ve Araştırma Eserleri

- Adıttar, Funda, *İzmir İngiliz Konsoloslugu ve Siyasi Faaliyetler (1878-1914) İngiliz Konsolosluk Raporlarından*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2011.
- Ahmet Refik, *Onikinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1988.
- Ash, John, *The New And Complete Dictionary of the English Language*, Printed for Edward and Charles Dilly, vol I, London 1775, (sayfa numarası yok).
- Bağış, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler 1750-1839*, Turhan Kitabevi, Ankara 1998.
- Barlow, Frederik, "Consul", *The Complete Dictionary*, Printed for Author, vol. 1, London 1772.
- Bent, J. Theodore, "The English in the Levant", *The English Historical Review*, 5/20, (1890), ss. 654-664.
- Boogert, Mauritis H. van Den, *The Capitulations and the Ottoman Legal System*, Leiden-Boston Brill 2005.
- , "European Patronage in the Ottoman Empire: Anglo-Dutch Conflicts of Interest in Aleppo (1703-1755)", Edited by Alastair Hamilton, Alexander H. de Groot, Maurits H. van Den Boogert, *Friends and Rivals in the East*, Brill, Leiden Boston Köln 2000, ss. 187-225.
- , "Consul", Edited by Gudrun Krämer, Denis Matringe, John Nawas, Everet Rowson, *Encyclopedia of Islam*, THREE, Brill, 2011, Brill Online, <http://brillonline.nl/subscriber/entry?entry=ei3_COM-24356>1 (Erişim Tarihi 03 Kasım 2011)
- Cobham, Claude D., *Excerpta Cypria*, Materials for a History of Cyprus. With an Appendix on Bibliography of Cyprus, Cambridge 1908.
- Colin, George S.; Becker, Carl H. "Dallâl", *Encyclopedia of Islam*, Second Edition, vol. 2, Leiden 1961, ss. 102-103.
- Çevikel, Nuri, *Kıbrıs Eyaleti 1750-1800*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazi Mağusa 2000.
- Çiçek, Kemal, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Konsolosluk Tercümanları", *Tarih ve Toplum*, 146,(1996), ss. 81-87.
- , "Diplomat, Banker ve Tüccar: 18. Yüzyıl Başlarında Larnaka'da Para Ticareti ve Yabancı Sermaye", *Osmanlı Araştırmaları*, XXI, (2001), ss. 269-283.

- , *Žimmis (non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court: 1110/39 A. H. I 1698-1726 A.D.*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies, University of Birmingham, October 1992.
- Demiryürek, Mehmet, “The Commercial Relations Between Venice and Cyprus After the Ottoman Conquest (1600-1800)”, *Levant*, 42/2, (2010), ss.237-254.
- , “18. Yüzyılda İngiltere'nin Draç ve Tevabii (Arnavutluk) Konsolosluğu”, *İkinci Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, Bildiriler Kitabı*, Sakarya 2010, ss. 73-84.
- , “The Spain Consulate in Smyrna (1786-1806)”, Ed. Selda Kılıç, Bekir Koç, Tülay Ercoşkun, *Musa Çadircı'ya Armağan Yazular*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2012, ss. 101-105.
- “The Consulate of Russia in Cyprus in the Later 18th and the Early 19th Century”, *XVI. Türk Tarih Kongresi*, 20-24 Eylül 2010, Kongreye Sunulan Bildiriler, 4.Cilt 2. Kısım, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, ss.715-726.
- Diñç, Güven, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2010.
- English Dictionary for Advanced Learners*, Major New Edition, Harper Collins Publishers, Glasgöw 2001.
- Epstein, Mortimer, *The Early History of the Levant Company*, George Routledge & Sons Limited, London 1908.
- Erdođru, M. Akif, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında Kıbrıs'ta Avrupalı Konsoloslar ve Tercümanlar”, *Kıbrıs'ta Osmanlılar*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2008, ss. 239-249.
- , “Osmanlıların İdaresinde Mağusa 1551-1600”, *Kıbrıs'ta Osmanlılar*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2008, ss. 212-225.
- Erdönmez, Celal, “Tanzimat Devrinde İngiltere Konsoloslarının Kıbrıs'taki Faaliyetleri (1839-1856)”, *Bilig*, 58, (2011), ss.91-118.
- Frangakis-Syrett, Elena, *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*, çev. Çiğdem Diken, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2006.
- Goffman, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660*, çev. Ayşec Başıçı-Sander, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001.
- , *İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650*, çev. Ayşen Anadol, Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- Gökbilgin, M. Tayyib, “Konsolos”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, ss. 836-840.

- Hill, George, *A History of Cyprus*, vol. 4, Cambridge University Press, Cambridge 1952.
- Jeffrey, Geo, “The Levant Company in Cyprus: Records”, *Notes and Queries*, vol. XI, (20 March 1915), ss. 222-225.
- İnan, Kenan, “Osmanlı Döneminde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri, Tarih ve Toplum, 26/154, (1996), ss.196-201.
- Jennings, Ronald C., “Mağusa”, Derleme ve çeviri: M. Akif Erdoğan, *Kubrus*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2010, ss. 144-152.
- Johnson, Samuel, “Consul”, *A Dictionary of the English Language*, vol. 1, for J. And and P. Kaptan, T. and T. Longman, C. Hitch, and L. Hawas, A. Miller and J. Dodeley, London 1755.
- İnalçık, Halil, “İmtiyazât”, *Encyclopaedia of Islâm (Second Edition)*, vol. 3, Leiden 1961, ss. 1178-1189.
- Kınlı, Onur, *19. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki Konsolosluk Faaliyetleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2009.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Kütükoğlu, Mübahat, “XVIII. Yüzyılda İngiliz ve Fransız Korsanlık Hareketlerinin Akdeniz Ticareti Üzerine Etkileri”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 12, (1968), ss. 57-71.
- , “Ahidname”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.1, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, ss. 536-540.
- , *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1974.
- , “Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri”, Güler Eren(ed.), *Osmanlı*, C. 3. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 329-341
- Laidlaw, Christine, *Levant'taki İngilizler*, çev. Hakan Abacı, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2014.
- Luke, Harry, *Cyprus Under the Turks 1571-1878: A Record Based on the Archives of the English Consulate in Cyprus Under the Levant Company and After*, Oxford University Press, H. Milford 1969.
- Marcus, Abraham, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, çev. Mehmet Emin Baş, Küre Yayınları, İstanbul 2013.
- Mariti, Abbe Giovanni, *Travels in the Island of Cyprus*, (Translated into English:C-laude Delaval Cobham), At the Cambridge University Press, Cambridge 1909.

- Mortimer, Thomas, *Lex Merchatoria Rediviva: or, the Merchant's Directory*, Fourth Edition, Printed for J. Rivington and sons, T. Longman, B. Law, S. Crowder, T. Cadell, G. Robinson, J. Sewel and R. Baldwin, London 1783.
- Muahedat Mecmuası*, C. I, Ankara, Türk tarih Kurumu, 2008.
- Özkul, Ali Efdal, "The Consuls and Their Activities in Cyprus under the Ottoman Administration 1571-1878", *Turkish Studies*, 8/2, (2013), ss. 239-283.
- , "Kıbrıs'taki İngiliz Konsolosluğu ve Faaliyetleri", Haydar Çoruh (ed.), *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, ss. 303-351.
- , *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- , "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Görev Yapan Müftüler ve Faaliyetleri (1571-1878)", *Turkish Studies*, 8/7 (2013), ss. 459-485.
- , "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Kahve ve Kahvehaneler", *Kıbrıs'ta Osmanlı İzleri*, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayını, Lefkoşa 2014, ss. 177-225.
- , "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Adasında Faaliyet Gösteren Konsoloslar ve Faaliyetleri", *Kıbrıs'ta Osmanlı İzleri*, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayını, Lefkoşa 2014. ss. 479-528.
- , "Osmanlı Kıbrıs'ında İpek Üretimi ve Ticareti", *Kıbrıs'ta Osmanlı İzleri*, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayını, Lefkoşa 2014, ss. 273-301.
- Özveren, Eyüp, "Marsilya Ticaret Odası Belgelerinde Ondokuzuncu Yüzyıl Öncesi Kıbrıs", *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, 3/1, (1997), ss. 13-25.
- Robert, Lewis, "Of Cyprus Island and the Trade Thereof", *The Merchants Map of Commerce*, Printed for Thomas Horne, at the South Entrance of the Royal Exchange, in Cornhill, London 1700.
- Russell, Ina S., *The Later History of the Levant Company 1753-1825*, The Victoria University of Manchester, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Manchester 1935.
- Savaş, Ali İbrahim, "Konsolos", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.26, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 178-180.
- Scott, Joseph Nicol, *A New Universal Etymological Dictionary*, Printed for Osborne, J. Buckland, R. Brown, London 1772.
- Spuler, Bertold "Consul", *Encyclopedia of Islam (Second Edition)*, vol. 2, Leiden 1991, ss. 61-62.
- Steenngaard, Niels, "Consuls and Nations in the Levant from 1570 to 1650", *The Scandinavian Economic History Review*, XV/1-2, (1967). s. 13-55.

- Turner, Katherine, “Drummond, Alexander (d. 1769)”, *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Press, 2004 [http://www.oxforddnb.com/view/article/8062 (Erişim Tarihi 21 Ocak 2014)]
- Tuson, E. W. A., *The British Consul’s Manual: being a Practical Guide for Consuls, as well as for the Merchant, Shipowner and Master Mariner*, Longman and Co. Paternoster-Row, London 1856.
- Türkhan, M. Sait, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz’de Ticaret ve Halep*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebâtına Dair Vesikalar”, *Bellekten*, XIII/5, (1949), ss. 573-648.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2011.
- Wallace, Paul W. - Orphanides, Andreas G., *Sources for the History of Cyprus*, vol. V, English Texts: Frankish and Turkish Period, Greece and Cyprus Research Center, New York 1998.
- Wilson, David, “*List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and its former territories from the sixteenth century to about 1860*”, (Online) 2011.
- Wood, Alfred C., *A History of Levant Company*, Frank and Cass & Co Ltd, Oxford 1964.
- Yıldırım, Gülay Webb, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İngiliz Tiftik Ticareti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- Yılmaz, Özgür, “Samsun’da Fransız Konsolosluğu’nun Kurulması ve Fransız Arşiv Belgelerine Göre Şehrin Durumu (1840-1870)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*: 8/16, (2014), ss. 57-86
- , “Victor Fontanier’nin Trabzon Konsolosluğu (1830-1832)” *OTAM*, 35, (2014), ss. 153-195.